Pálfiné Sipőcz Rita

Energiaügyi együttműködés az Európai Unió külkapcsolati rendszerében

GROTIUS E-KÖNYVTÁR
2011

Sorozatszerkesztő

Horváth Jenő

A kötet szerzői jogvédelem alatt áll. Annak teljes vagy részleges másolása, papír alapú vagy elektronikus felhasználása csak a szerző és a kiadó előzetes írásbeli engedélyével lehetséges.

© Pálfiné Sipőcz Rita

© www.grotius.hu

Pálfiné Sipőcz Rita

Energiaügyi együttműködés az Európai Unió külkapcsolati rendszerében

GROTIUS E-KÖNYVTÁR
2011

Tartalomjegyzék

Bevezetés 5
1. Az energiaügyi külkapcsolatok jogi-intézményi keretei 6
1.1. Az EU külpolitikájának sajátosságai *6*
1.2. Az energiaügyi együttműködés keretei a közösségi jogban 8
1.3. Hatáskörök 10
1.4. A külső energiapolitika megjelenése, cél- és eszközrendszere a közösségi dokumentumentumokban 13
2. Az EU külkapcsolat-építési irányai az energiapolitika tükrében 189
2.1. A délkelet-európai energiaközösség *19*
2.2. Az európai szomszédságpolitika *21*
EU-mediterrán együttműködés 22
Fekete-tengeri szinergia 24
A Fekete-tenger térségét érintő egyéb kezdeményezések 24
Keleti partnerség 26
2.3. Együttműködés az Öböl-térség országaival *28*
2.4. Afrika *29*
2.5. A Balti-tenger térsége *31*
2.6. Nemzetközi szervezetek *31*
2.7. Az EU-orosz energiaügyi együttműködés *33*
Oroszország a világ energiatérképén 33
Oroszország energiastratégiája 34
Az Európai Unió és Oroszország energiaügyi együttműködése 35
3. A külső energiapolitika, mint együttműködési modell 36
3.1. Alapelvek *37*
3.2. Célterületek és cselekvési szintek *38*
Ellátásbiztonság – tagállami cselekvés, közösségi támogatás 38
Versenyképesség – regionális piaci integráció 39
Fenntarthatóság – közösségi fellépés a globális színtéren 39
3.3. Eszközök *40*
Normaexport 40
Strukturált párbeszéd 41
Horizontális programok 43
Következtetések 445
Irodalomjegyzék 48

Bevezetés

Az Európai Unió energiapolitikai érdekei túlmutatnak földrajzi határain; az energiaellátást érintő importfüggőségi, fenntarthatósági és versenyképességi kérdések mindegyike nemzetközi összefüggésekkel bír, így a külkapcsolati dimenzió erősödéséhez vezet. Az energiaügyi együttműködésben – építve annak kibontakozó piacszabályozási, intézményi és infrastrukturális vívmányaira –, megfogalmazódott az uniós szintű külső energiapolitika, a „közös hang" igénye. A külső energiapolitika koncepciójának megfogalmazására 2006 márciusában, a nem sokkal az ukrán-orosz gázvitát követően nyilvánosságra hozott Európai stratégia az energiaellátás fenntarthatóságáért, versenyképességéért és biztonságáért alcímet viselő zöld könyv (a továbbiakban: 2006. évi zöld könyv) keretében került sor.[1] A koordináció szándéka, az energiaügyek külkapcsolati dimenziójának lassú fejlődése azonban már az importfüggőség meghatározóvá válásától, a hatvanas évektől tetten érhető a közösségi dokumentumokban.[2] A külgazdasági dimenzió erősödését elsősorban az import, a világpiaci árak volatilitása és emelkedő trendje, az ebből fakadó versenyképességi kockázatok, az importhoz kapcsolódó beruházási- és tranzitkérdések megoldatlan problémái, valamint a villamos energia és földgáz-piac uniós liberalizációja és az exportőrök energia-piacainak centralizációs tendenciái közti aszimmetriák okozták.[3] A külpolitikai dimenzió az energiabiztonság megrendülésével, az energiakérdés szekuritizációjával erősödött fel.[4] A feltételek sajátosságaiból adódóan – akár a világgazdasági, a külpolitikai, vagy a hatásköri kérdéseket vizsgáljuk – egy új együttműködési modell, egy többrétegű, bonyolult kompetenciarendszeren nyugvó, sajátos eszközöket igénylő politika keretei bontakoznak ki.

---

[1] COM(2006)105

[2] Lásd részletesen: Pálfiné Sipőcz Rita [2010a]: Az EU külső energiafüggősége, mint kohéziós erő? Európa Újragondolása Műhelytanulmányok, 2010.

[3] Az importfüggőség integrációs összefüggéseiről lásd Pálfiné Sipőcz Rita [2010b]: Importfüggőség és integráció az Európai Unió energiaügyi együttműködésben. *Európai Tükör* 2011. április

[4] Bas R. Percival [2008]. A nemzetközi kapcsolatok elméletében a koppenhágai iskolához kapcsolt szekuritizáció, vagy biztonságiasítás fogalom különösen nagy karriert futott be. Lásd: Romsics Gergely [2007]: Az amerikai külpolitika – két perspektívában *Republikon* – Budapest Centre of Foreign Policy., Az energiapolitika stratégiai szerepének történelmi és világpolitikai összefüggéseiről lásd pl. Vajda György [2005]: Energiaellátás és globalizáció *Energiagazdálkodás* 2115. 46. évf. 2. sz. 3-8.

1. Az energiaügyi külkapcsolatok jogi-intézményi keretei

1.1. Az EU külpolitikájának sajátosságai

Az EU külkapcsolati rendszere magán viseli az elmúlt öt évtized geopolitikai érdekviszony-változásainak nyomait. Az atlanti kapcsolatok mellett a Közösség mindenkori szomszédsága képviselte a legnagyobb súlyt és jelentette egyben a legnagyobb kihívást a külkapcsolatokban. (Ez azzal együtt is igaz, hogy a szomszédságpolitikának az uniós külkapcsolatokon belül elkülönült politikaként való megfogalmazása a 2004-es keleti bővítés után került napirendre.[5] Az EU-mediterrán partnerség az egykori gyarmati kapcsolatok örökségére épül. A Közösség déli határai - Málta és Ciprus belépését leszámítva - közel harminc éve változatlanok, de a déli szomszédsággal összefüggő társadalmi-gazdasági folyamatok, benne az energetikai érdekek szükségessé tették a kapcsolatok új alapokra helyezését. A bipoláris világrendben kibontakozó európai gazdasági integráció keleti határa a Szovjetunió széthullása óta gyakorlatilag „mozgásban van", a tagjelölti státuszok elnyerése, a csatlakozások folyamata a várakozás és változás állapotában tartja Európát. A kelet-európai országok külpolitikai orientáció-váltása, az orosz külpolitika hangsúlyváltásai, valamint az Egyesült Államok Oroszország-politikájának változásai alkotják a keleti irányú EU-külpolitika legfontosabb külső keretfeltételeit. Az Európán kívüli, nem-OECD térség irányában hangsúlyosan jelenik meg az EU fejlesztéspolitikai tevékenysége, amelyben az energiaügyek szintén egyre nagyobb hangsúlyt kapnak. A külpolitikai kontextus jelentőségét növeli az energiakérdés szekuritizációja. E változékony feltételrendszerben kell koherens, rugalmas, az egyes térségek, országok eltérő jellemzőit, geopolitikai sajátosságait figyelembe vevő külkapcsolati kereteket kialakítani, amelyek egyúttal az EU külgazdasági, és szakpolitikai érdekeit is integrálják. A külgazdaság- és a külpolitika határterületén elhelyezkedő *európai uniós külső energiapolitika* (EEEP – European External Energy Policy) sajátos politikai- intézményi koordinációs kihívást jelent az EU számára.

Az EU, mint nemzetközi aktor megragadásában két fő irányzat rajzolódik ki: egyesek államszerű alakulatként, mások sui generis entitásként kezelik.[6] Bajtay szerint az EU sajátos nemzetközi szervezet, amely rendelkezik külkapcsolati kompetenciákkal, noha bizonyos elemei közösségi természetűek, mások pedig kormányközi (vagy közös) jellegűek.

[5] Meisel Sándor: Keleti partnerség. Hogyan? Tovább? VKI 2009. május 10. www.vki.hu
[6] Gazdag Ferenc [2005]: Európai integráció és külpolitika, Osiris Kiadó, Budapest, 42.

Lesourne szerint az EU külpolitikája szektortól függően lehet *nem létező* (általában nem volt képes közös álláspontot kialakítani olyan esetekben, amikor az amerikai érdekek is számottevőek, például az Oroszország-politika, vagy a Közel-Kelet), *befolyásoló* (főként globális kérdésekben, így az emberi jogok, a humanitárius segélyezés, az éghajlatváltozás terén), illetve *realista* (például az Európai Fejlesztési Alap, vagy a WTO tárgyalások esetében). Ennek következtében az EU külpolitikája fragmentált, befolyása nem azonos világgazdasági súlyával,[7] amely végső soron egybecseng a közkeletű „gazdasági óriás, politikai törpe", illetve a „silent global player" fordulattal.

Az EU külpolitikai tevékenységében mutatkozó hiányosságokat Gazdag hat argumentum köré csoportosítja,[8] amelynek alapján a következő vonások emelhetők ki. (1) Az EU nem teljes jogú, szuverén résztvevője a nemzetközi életnek, noha bizonyos területeken – elsősorban a kereskedelempolitikában – a tagállamok átruházták rá szuverenitásukat. Az energiapolitika sem tartozik ebbe a körbe, kivéve az Energiaközösségről szóló szerződésben szabályozott tevékenységeket. (2) Az EU ugyan nem a tagállamok alárendeltje a külpolitikában, de nem is cselekedhet azoktól függetlenül, a tagállamok közös álláspontjának kialakítása és képviselete a feladata. (3) A döntéshozatal és a végrehajtó hatalom kevésbé központosított, mint az államok szintjén, ezeket a funkciókat komplex döntéshozatali mechanizmus és az Európai Tanács, mint végrehajtó apparátus tölti be.[9] A külső energiapolitika intézményi háttere ennél is komplikáltabb, hiszen az energiaügyi és a külügyi apparátus összehangolt működését igényelné. (4) A katonai képességek hiányoznak, bár a tagállamok és a NATO által biztosított védelmi infrastruktúra révén az EU nem is teljesen eszköztelen. Mindez a kritikus infrastruktúrák védelme, szélesebb megközelítésben pedig az EEEP biztonsági fenyegetettségből adódó átpolitizálódása révén releváns szempontunkból. (5) Az ún. „deklarációs külpolitika" fogalma világítja meg a képességek és az elvárások közti szakadékot, azt a jelenséget, hogy az EU álláspontjának korlátozottan képes érvényt szerezni. Mindez az energiapolitikára is érvényes, egészen a kezdetektől (lásd pl. Lucas). Gazdag szerint a külpolitikai kudarcok az önálló külpolitika tényét nem kérdőjelezik meg. Tény azonban, hogy az érdekkülönbségekre és a kormányközi működésre visszavezethető korlátozott eredményesség a külső energiapolitikában is érvényesül. (6) Az EU alacsony hatékonysága nemzetközi válságok idején nagyrészt annak köszönhető, hogy intézmény- és eszközrendszere hosszabb távú válságok kezelésére van „kitalálva". Mindez a gázellátási válságok tapasztalatai alapján nehezen cáfolható. (7) A felsorolás kiegészíthető azzal, hogy az EU külkapcsolataiban mind kevésbé választható külön a kül-, a biztonság-, és a kereskedelempolitika, (pl. Európai Energia Charta).[10]

---

[7] Jacques Lesourne [2008]: External Energy Policy of the European Union in: Lesourne, Jacques (ed): The External Energy Policy of the European Union, IFRI, Paris 2008.11-12.

[8] Gazdag [2005] 45-51.

[9] Az Alkotmányos szerződés elfogadásának kudarca után a Lisszaboni szerződés hivatott változtatni az (1)-(3) pontokban felsorolt hiányosságokon.

[10] Balázs [2002] 81., Az Európai Energia Charta (European Energy Charter, EEC) eredeti célja az energetikai együttműködés európai elveinek lefektetése volt a kelet-európai rendszerváltásokat követően, amelynek a piacgazdaságon, a kölcsönös segítségen és a diszkrimináció-mentességen kell alapulnia. A kezdeményezéshez időközben több, Európán kívüli ország csatlakozott, így az „európai" jelzőt a cím már nem tartalmazta. Az *Energia*

1.2. Az energiaügyi együttműködés keretei a közösségi jogban

Az uniós energiapolitika (EEP – European Energy Policy) a tagállami politikákat *kiegészítő* közösségi politika, de a már említett energiapolitikai célok külön-külön is eltérően érintik a Közösséget és tagjait. Az energiabiztonság szavatolása tagállami hatáskör, a versenyképesség összefügg a közösségi kompetenciákat erősítő belső energiapiac kiteljesítésével, míg a fenntarthatóság az európai gazdasági-társadalmi modell alapeleme, és jellemzően közös célkitűzések tagállami szintű megvalósításával realizálódik.[11] Ahogy a három energiapolitikai törekvés szorosan összefügg, úgy ezek külkapcsolati vonatkozásai is kihatnak egymásra. Az EEEP igényének megfogalmazódása azonban – közös külpolitika és energiapolitika híján – az integráció sajátos jelenségének tekinthető.

Az Európai Unió elsődleges joganyaga nem szabályozza közvetlenül az energiaügyi külkapcsolatokat. Haghighi megállapítja, hogy a külső energiapolitika számára specifikus jogi alapok nem jöttek létre, a Közösségnek az Európai Közösséget létrehozó szerződésben[12] rögzített hatáskörei, így a 95. cikkben megjelenő funkcionális, jogközelítésre irányuló hatáskörök, a 308. és 100. cikkekben szabályozott ellátási problémák kezelése,[13] valamint az esetjog – Közösség kompetenciáit bővítő – fejlődése képezik az együttműködés jogi alapját.[14] A Lisszaboni szerződésben beiktatott energiapolitikai rendelkezések (EUMSZ 194. cikk) ugyanakkor, ha a külkapcsolatokat nem is nevesítik, de az energiaügyi együttműködés területeinek meghatározásával irányt szabnak azok fejlődésének.

A politika elsődleges értelmezési keretét az energiaügyi, illetve a külkapcsolati kompetenciák fejlődése adja. A *Római szerződés* alapján elsősorban a belső piac, a gazdasági és szociális kohézió, és a verseny szabályai mentén fejlődött az energiaügyi integráció. A 30-37. cikkek rendelkeznek a mennyiségi korlátozások és az azokkal egyenértékű intézkedések eltörléséről és szabályozzák a kereskedelmi jellegű állami monopóliumokat. Az állami tulajdonú, és a különleges jogokkal rendelkező társaságok nem alkalmazhatnak az exportra és importra mennyiségi korlátozásokat, vagy azokkal egyenértékű intézkedéseket. Amennyiben ez feladatellátásukat nem akadályozza, az általános gazdasági érdekű szolgáltatásokat nyújtó társaságokra is alkalmazni kell a

---

Charta Szerződést és az annak részét képező *Jegyzőkönyvet az energiahatékonyságról és a kapcsolódó környezeti vonatkozásokról (The Energy Charter Treaty [ECT] and the Energy Charter Protocol on Energy Efficiency and Related Environmental Aspects [PEEREA])* 1994. december 17-én 44 ország írta alá Lisszabonban. Az ECT jogi keretet létesít az energiaszektorban folytatott hosszú távú együttműködés előmozdítása érdekében, a GATT, illetve WTO-normákhoz igazodva a beruházások, a kitermelés és feldolgozás, valamint a szállítás diszkriminációmentességének megteremtését tűzi célul.

[11] Sipőcz Rita [2008. a]: Az európai integráció, mint új típusú gazdaság- és társadalomszervezési modell, *Grotius e-könyvtár*

[12] 2006.12.29. Az Európai Unió Hivatalos Lapja C 321 E/1

[13] Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 114., 352., 122. cikke. Az EUMSZ egységes szerkezetbe foglalt változata 2010.3.30. Az Európai Unió Hivatalos Lapja C 83.

[14] Haghighi, Sanam Salem [2007] Energy Security. The External Legal Relations of the European Union with Major Oil- and Gas-Supplying Countries. Hart Publishing, Oxford and Portland 420.

versenyszabályokat. A nyolcvanas években előtérbe került az energiaszektor privatizációja és deregulációja, amelyben különösen Nagy-Britannia járt élen. Az évtized közepétől az egységes piac programja is lendületet kapott, s az 1987-es Egységes Európai Okmány teremtette jogosítványokkal – a 14. cikk értelmében a belső piacra vonatkozó javaslatok többségi szavazással dőlhettek el – esély nyílt a belső piaci és versenyszabályok energiaszektorra történő kiterjesztésére.[15] Mindez egyfajta kettősséget eredményezett, hiszen a Közösség az energiatermékek szállítási, kereskedelmi szabályai tekintetében szorgalmazhatta közös piaci szabályok kialakítását, míg az energiapolitika más területeire, így az energiabiztonságra, külkapcsolatokra nem terjedtek ki a közös politika keretei. Noha a Maastrichti szerződés továbbment a kül- és biztonságpolitikai együttműködés koordinációjában, annak kormányközi jellege nem változott, így a kettősség fennmaradt. [16] A *Maastrichti szerződés* beemelte az energiaügyeket a közösség tevékenységi területei közé, környezetpolitikai fejezete (130r. – 130t. cikk) pedig rögzíti, hogy a tagállamok kompetenciája az energia-mix meghatározása és az energiaellátás biztosítása.[17]A 129.b. cikk rendelkezett a transzeurópai hálózatok fejlesztéséről az energetikai infrastruktúra területén, a nemzeti hálózatok összekapcsolódását és a hozzáférést elősegítendő. Az EU közös érdekű projekteket határozhat meg és a Kohéziós Alapon keresztül hozzájárulhat a finanszírozásukhoz, továbbá *együttműködhet harmadik országokkal a közös érdekű projektek előmozdítása, a hálózatok átjárhatóságának biztosítása érdekében.* Az *Alkotmányos Szerződés tervezetének* III/256. cikke három közösségi célkitűzést fogalmazott meg: költséghatékony, biztonságos, a fenntartható növekedés követelményeinek megfelelő energiaellátást kell biztosítani.[18] A szerződés nem vált az uniós jogrend részévé, a célkitűzések azonban a továbbgondolás után is megmaradtak, sőt bővültek. *A Lisszaboni szerződésben* [19]már külön címen szerepel az energia, de az energiaügyeket továbbra is a megosztott hatáskörben szabályozott területek közé sorolja, csakúgy, mint a belső piac, vagy a transzeurópai hálózatok kérdését (EUMSZ 4. cikk (2) i. pont). Az ellátási problémák esetére beemelt szolidaritási rendelkezés (EUMSZ 122. cikk) szerint a Tanács a Bizottság javaslata alapján határozhat a gazdasági helyzetnek megfelelő intézkedésekről, különösen, ha az ellátásban – ideértve különösképpen az energia területét – súlyos nehézségek merülnek fel. Az EUMSZ 194. cikke már kifejezetten nevesíti az Unió energiapolitikájának céljait. Ezek – a tagállamok közötti szolidaritás szellemében, a belső piac keretében és a környezet megóvására tekintettel – (1) az energiapiac működésének biztosítása, (2) az energiaellátás biztonságának garantálása, (3) az energiahatékonyság és az energiatakarékosság, valamint az új és megújuló energiaforrások kifejlesztésének és (4)

[15] Janne Haaland Matlary [1999]: Energiapolitika: A nemzetitől egy európai keretig? In: Politikák születése az Európai Unióban, 1999. p. 53-74.58-59.

[16] A kilencvenes évektől több kezdeményezés született a közös energiapolitika egységes jogi alapjainak megteremtésére, a Bizottság jogosítványainak megerősítésére. 1990-ben a Bizottság arra tett javaslatot, hogy a közös energiapiacot, az ellátásbiztonságot, az energia- és környezetvédelmi politika szorosabban integrált közösségi rendszerét, valamint a külső politikát magába foglaló jogi alapot kell létrehozni, amely utóbbi erősíti a Közösség világban betöltött helyzetét és befolyását. (Matlary [1999] 66.).

[17] Szerződés az Európai Unióról (EUSZ) Az Európai Unió Hivatalos Lapja (92/C 191/01) *130s. cikk*

[18] Varró [2006] 494.

[19] Lisszaboni szerződés 2007.12.17. Az Európai Unió Hivatalos Lapja C 306

a hálózatok összekapcsolásának előmozdítása. A szükséges intézkedéseket – az adózási ügyek kivételével – az Európai Parlament (a továbbiakban: Parlament) és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében állapítja meg. Az intézkedések továbbra sem korlátozhatják a tagállamok jogát az energiaforrások kiaknázási feltételeinek meghatározására, az energiaforrások közüli választásra és energiaellátásuk szerkezetének alakítására (176.a cikk).

Az elsődleges jogban megfigyelhető lassú kompetenciabővüléssel párhuzamosan zajlik az *energiapiaci integráció*, amely a belső piaci és versenypolitikai hatáskörök talaján, a másodlagos jogban bontakozott ki.[20]Az EP 2009. április 22-én fogadta el az ún. harmadik energia-csomagot, amely kiterjed a termelés és a hálózatüzemeltetés szétválasztására, feltételekhez köti az EU-n kívüli cégek hálózatüzemeltetésben történő befolyásszerzését, erősíti a fogyasztók jogait. Döntés született az Európai Energiaszabályozói Együttműködési Ügynökség (ACER), és két európai átviteli rendszer-üzemeltetői szövetség/hálózat (ENTSO-E a villamos energiánál, illetve ENTSO-G a gáz esetében) létesítéséről. A jogszabályok erősítik a nemzeti szabályozó hatóságok közötti regionális együttműködést is.

A közös energiapolitika fejlődésének másik fontos vonulata a Közösség *energiabiztonságának* fokozását célozza, amely 1968-tól a kőolaj, majd évtizedekkel később a földgáz biztonsági készletezésének bevezetését jelentette.[21]

1.3. Hatáskörök

A lisszaboni szerződés értelmében a tagállamok döntési jogköre az energia-mix meghatározása, a külpolitika és a védelem, míg az Unióé a belső piaci versenyszabályok megállapítása és a közös kereskedelempolitika. Megosztott hatáskörben van az energiaügy, a fejlesztéspolitika, a transzeurópai hálózatok és a környezetvédelem.

Az uniós hatáskör-elhatárolásra nézve a hatáskör-átruházás elve irányadó, eszerint az Unió kizárólag a tagállamok által a Szerződésekben megszabott hatáskörökben és célkitűzések érdekében jár el. A hatáskörök gyakorlására a szubszidiaritás és az arányosság elve irányadó. Előbbi fontos adalékokkal szolgál az EEEP fejlődési

[20] 1992-ben született meg a villamosenergia-piac belső szabályairól szóló 92/96/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv, 1998-ban a belső földgázpiaci szabályokat tartalmazó 98/30/EK európai parlamenti ás tanácsi irányelv. 2004. július 1-jével hatályba léptek a villamos energia (2003/54/EK irányelv), illetve a gázpiaci (2003/55/EK irányelv) új versenyszabályok; főbb elemei a szabad szolgáltató választás, a szabad erőmű létesítés és termelés, a szabályozó hatóság létrehozása, és egyes közszolgáltatási (pl. környezetvédelmi és ellátásbiztonsági) kötelezettségek teljesítése. A határkeresztező rendelet (1228/2003 parlamenti és tanácsi rendelet) a villamos energia szabad áramlását hivatott biztosítani a határkeresztező kapacitások használatának szabályozásával. Az Európai Parlament és a Tanács 2001/77/EK irányelve a megújuló energiaforrások részarányának emelését, illetve a villamosenergia-termelésben betöltött szerepük növelését célozza. A közigazgatási feladatok között helyet kapott a kisfogyasztók védelme, az energiahatékonyság és az ellátásbiztonság ellenőrzése. Az egységes energiapiac megvalósulásában kiemelten fontos a nemzeti határokon átnyúló vezetékes kereskedelem zavartalanságának biztosítása.

[21] Lásd részletesen: Pálfiné Sipőcz Rita [2011] 30-31.

lehetőségeit illetően is, hiszen a kizárólagos hatáskörébe nem tartozó területeken az Unió csak úgy és annyiban jár el, amennyiben a tervezett intézkedés céljait a tagállamok nem tudják kielégítően megvalósítani, így az az Unió szintjén jobban megvalósítható.[22] A Lisszaboni szerződésben meghatározott célrendszer arra utal, hogy az energiapolitika – és annak külkapcsolati vonatkozásai – *közösségi érdekű kérdéssé emelkedtek*, így legalábbis részben uniós fellépést igényelnek. A fenntartható fejlődést erős közösségi normarendszer támasztja alá, amely közös alapot teremt a harmadik országokkal szembeni képviseletre és egyben célszerűbbé is teszi azt. A fejlesztési együttműködés a külső energiapolitika „hordozó" területe, az általános energiapolitikai célok, így a diverzifikáció, a technológiafejlesztés, a Föld fenntarthatóbb energiagazdálkodásának előmozdítása szintén közösségi keretben valósul meg. A TENs kérdése az importhoz szükséges hálózatos összeköttetések miatt elválaszthatatlan a külkapcsolatoktól, mind az ellátásbiztonság, mind a diverzifikáció terén. A kutatás, technológiafejlesztés a nemzetközi együttműködés sikeres területei (pl. EU-orosz energiadialógus), emellett az importfüggés mérséklését célzó stratégiákban és a versenyképességi kontextusban kapnak szerepet, amely méretgazdaságossági okokból uniós szinten sikeresebb lehet, mint külön-külön a 27 tagállamban.

[22] Szerződés az Európai Unióról (EUSZ) 5. cikk. Az EUSZ egységes szerkezetbe foglalt változata 2010.3.30. Az Európai Unió Hivatalos Lapja C 83.

1. sz. ábra: A külső energiapolitika hatásköri modellje

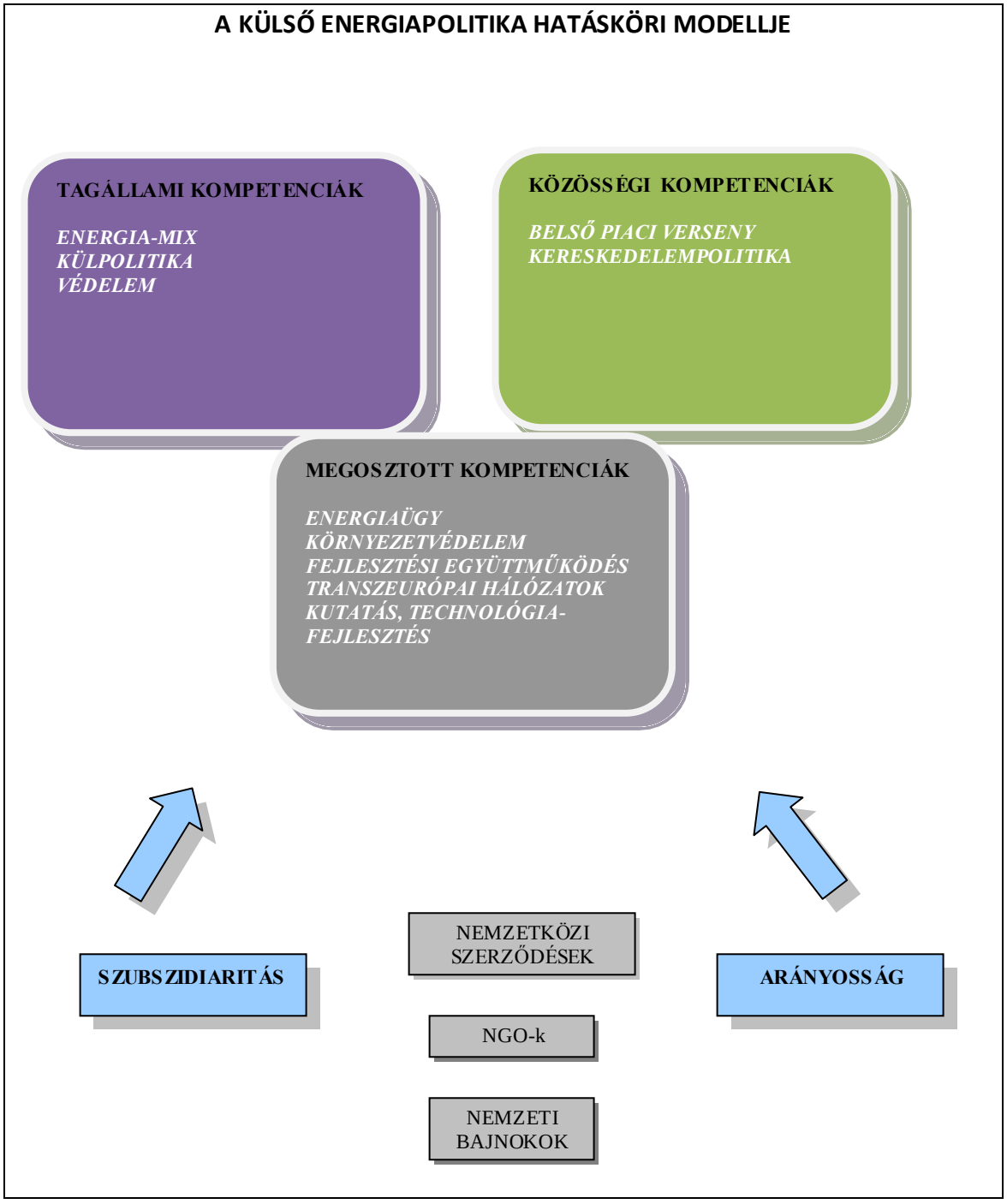

A külkapcsolati kompetenciákat befolyásolják – mind a tagállamok mind a Közösség tekintetében – a nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségek. Mint Van der Linde rámutat, az ún. „nemzeti bajnokok", mint komplex autoritások nemzeti orientációja szintén csökkenti az EU kompetenciáit,[23] így a modellben ez is megjelenik,

[23] van der Linde [2008]

csakúgy, mint a nem-kormányzati szervezetek érdekérvényesítő tevékenységének hatásai. Nem igényel részletes magyarázatot, hogy az emberi jogi és zöld mozgalmak tevékenysége szintén kihat az energiaügyi külkapcsolatok alakítására. Ugyanakkor az energiapolitikai érdekek sok esetben felülbírálják és a reálpolitika felé mozdítják a külkapcsolatokat (lásd pl. a Líbiával folytatott kapcsolatok alakulása).

1.4. A külső energiapolitika megjelenése, cél- és eszközrendszere a közösségi dokumentumokban

A 2006. évi zöld könyv fogalmazta meg elsőként, hogy egységes európai energiaügyi külpolitikára van szükség, amelyet tagállami és közösségi szinten, *közös hangon* megszólalva kell megvalósítani. A vázolt célkitűzések alapvetően a – tágabb értelemben vett – intézményfejlesztésre koncentrálnak. A külső ellátási zavar esetén gyors és összehangolt válaszadást lehetővé tevő közösségi mechanizmus létrehozása mellett, részben multilaterális (összeurópai energiaközösség, az energiahatékonyságról szóló nemzetközi megállapodás létrehozása), részben kétoldalú (új energia-partnerség Oroszországgal, a kapcsolatok szorosabbra fűzése a főbb termelőkkel és fogyasztókkal) együttműködési kereteket vázol fel. A célul tűzött új infrastruktúra prioritások meghatározására a második energiapolitikai felülvizsgálat keretében került sor.

A javaslatok irányt szabtak az EU energia-külkapcsolati tevékenységének, de nem adtak útmutatást a tekintetben, hogy milyen *mechanizmusok* segítségével lehetne a tagállami hatáskörű energiabiztonság és külkapcsolatok, valamint a közösségi hatáskörű verseny, belső piac kettőssége mellett garantálni a közös hangot. Az sem volt világos, ki legyen az energiaügyi külkapcsolatok főfelelőse. 2006. június 15-16-án került a Tanács napirendjére az *Európa energiaügyi érdekeit szolgáló külpolitikáról szóló bizottsági–főtitkári/főképviselői dokumentum,*[24] amely elsőként foglalkozott kifejezetten az EEEP-vel. Az előterjesztés azt a kettős elvet követi, hogy a *belső energiapolitika kidolgozása előfeltétele* a külső energiaügyi érdekek képviseletének, másrészről nem közös, hanem *koordinált politikáról* lehet szó, a tagállamok önálló véleményformálásának megőrzésével, de a kapcsolódó közös politikákban foglalt felhatalmazásokra építve.

Az EEEP javasolt elvei a koherencia, a működő piacok elve és a diverzifikáció. A *koherencia* elvét a kulcsfontosságú célok kijelölésén, és a velük kapcsolatos közös álláspont koherenciájának megteremtésén keresztül kívánja érvényre juttatni, vagyis nem a koordinációs mechanizmusokra, hanem a konkrét problémákhoz kapcsolódó érdekegyeztetésre koncentrál. Ezzel együtt, az általa megfogalmazott tíz cél megvalósítása később *feltételezi* az intézményi háttér kialakítását. A célokat a három klasszikus energiapolitikai célkitűzés mentén tárgyaljuk.

Hangsúlyos terület *a kereskedelem és a beruházások* feltételrendszerének javítása. A célkitűzésekben helyet kapnak a *direkt és indirekt biztonsági kérdések*, a fizikai (infrastrukturális) és környezeti biztonság, a dúsított uránium értékesítésére vonatkozó

[24] AN EXTERNAL POLICY TO SERVE EUROPE'S ENERGY INTERESTS Paper from Commission/SG/HR for the European Council (S160/06)

nemzetközi rendszer kialakítása, a stratégiai készletezés, a partnerországokkal közös készletezés ösztönzése, az import termékenkénti és országonkénti diverzifikálása. A külkapcsolatok *fenntarthatósá*gi dimenzióját jelzi az energiahatékonyság, a megújuló energiaforrások és az alacsony szén-dioxid kibocsátású technológiák alkalmazásának ösztönzése világszerte.

A *működő piacok elve* értelmében a biztonságos és megfizethető energiaellátást a jól működő világpiac tudja biztosítani. Szorgalmazza a szomszédok bevonását az EU energiapiacaiba, valamint olyan, lényegében WTO-konform elvek érvényre juttatását a világ energiapiacain, mint a viszonosság a piacok megnyitása tekintetében, a megkülönböztetés-mentesség, a verseny és az átláthatóság.

*A diverzifikáció elve szerint a*z ellátásbiztonság fokozható az energiaforrások, a földrajzi származás és a tranzitútvonalak diverzifikálása révén, amelynek szerves része új gázprojektek előmozdítása. A működő piacok és a diverzifikáció elvének igénye a fent részletezett, koherenciát követelő energiapolitikai célokban is tetten érhető.

Az előterjesztés szerint az EEEP legyen (1) *koherens* (az uniós politikák, a tagállamok és a gazdasági szereplők által egyaránt támogatott), (2) *stratégiai jellegű* (vegye figyelembe az energiabiztonsági kérdések geopolitikai dimenzióit), (3) *célirányos* (az uniós szintű cselekvés hatása az érdekek képviseletére). Legyen továbbá (4) ö*sszhangban az EU tágabb külpolitikai célkitűzéseivel* (konfliktus megelőzés és rendezés, non-proliferáció, az emberi jogok), valamint (5) az uniós érdekek egyértelmű meghatározásán és *kockázatértékelésen* alapuljon. (Az EU rendelkezzen a szükséges ellenőrzési képességekkel a korai előrejelzés és reagáló képességének fokozása érdekében.)[25](6) *Többszintű párbeszédre épüljön* (regionális és többoldalú, politikai párbeszéd a termelő-, tranzit- és fogyasztó országokkal). [26]

Ennek alapján egy jól koordinált, az EU külkapcsolataiba és szakpolitikai tevékenységébe szervesen illeszkedő, változatos kooperációs mechanizmusokra, nemzetközi intézményfejlesztésre épülő politika jövőképe bontakozott ki. Megvalósulását azonban alapjaiban kérdőjelezte meg *az érdek-artikulációs és koordinációs mechanizmusokra vonatkozó kiérlelt elképzelések hiánya*, valamint a *kompetencia-kérdések megkerülése*.

[25] Pl. a tagállamok, a Bizottság és a Tanács Főtitkársága képviselőiből álló energiabiztonsági kapcsolattartói hálózat, illetve az európai energiaellátási megfigyelő központ.

[26] Utóbbi, a párbeszédet érintő kétoldalú prioritásai egyebek között átfogó energiaügyi megállapodás kidolgozása Oroszországgal, Norvégiával a stratégiai partnerség folytatása, hasonló megközelítés Algériával kapcsolatban, Törökország energetikai tranzitközponttá válása, az EU-ukrán kétoldalú megállapodásba átfogó energiafejezet beillesztése. Regionális szinten egyrészről a*z EU belső piacának bővítése* az energiaközösségről szóló szerződésnek a vonatkozó EGT és ENP országokra való kiterjesztése révén, valamint *szabályozási konvergencia* az ENP-n keresztül az azonos feltételek biztosítása érdekében. A multilaterális együttműködésben az energetikai célkitűzések beépítése a *többoldalú kereskedelempolitikába*, a WTO-n keresztüli megvalósításuk, az ECT tranzit protokoll lezárása, a G8, illetve a G8+5 együttműködési kereteinek kihasználása szerepel.

A *2006. június 15-16-i Európai Tanács elnökségi következtetései*[27] a bizottsági-főképviselői dokumentumra építve, továbbra is a célok mentén kívánták körvonalazni a külső energiapolitikát, meghatározva annak *kezdeti prioritásait*. Az ECT tranzit protokolljának valamennyi aláíró fél általi megerősítése jelentette azt a cselekvési irányt, amely a nyitott beruházási és tranzitkérdések szabályozásának földrajzi kiterjesztésével a szabályozási környezet átfogó, „EU-konform" fejlesztését jelentette volna. Ugyancsak meglévő multilaterális keretekre épített az energiaügyi célkitűzések integrálása a kereskedelempolitikába és azok érvényesítése a WTO-ban, továbbá a belső energiapiac kiterjesztését célzó prioritás. *A külkapcsolatok egészét tekintve is prioritássá vált az energiakérdés*. Az egyes relációkban az *intézményi megoldások* kerültek előtérbe: kiemelték az Oroszországgal kötendő energetikai megállapodás elemeinek meghatározását a PCA helyébe lépő jogi eszköz keretében, és az ENP mechanizmusainak jobb kihasználását, különös tekintettel az Algériával folytatandó párbeszédre. Prioritásként jelölte meg a diverzifikációs és környezetvédelmi célokat szolgáló új *infrastruktúra-projektek* támogatását, és felhívta az Elnökséget, a Bizottságot és a főképviselőt, hogy összehangolt módon folytassák az energiaügyi külpolitika kialakítására irányuló munkát.

A célmeghatározások után a megvalósításra, az eszközökre kívánta helyezni a hangsúlyt *Az energiapolitikát érintő külkapcsolatok - az elvektől a cselekvésig {COM (2006) 590}*[28] című közlemény, amelyben a *koherencia* az EEEP elsődleges *eszközeként* jelenik meg. A koherencia feltétele a belső energiapiac elmélyítése, a hálózati összeköttetések megteremtése politikai és pénzügyi támogatással, magántőke bevonásával, az energiahatékonyság javítása, nemzetközi szerepvállalás a keresletnövekedés és a klímaváltozás megfékezésére, a környezetvédelmi csúcstechnológiákban elért vezető pozíció kiaknázása, valamint az alacsony széndioxid-kibocsátású gazdaságra történő átállás elősegítése. Az EEEP második eszközeként a *klasszikus külkapcsolati eszközök* alkalmazását jelölte meg. Elsőként tesz említést az *energiabiztonság* területére érvényes közös külpolitikáról, amely, az *energiaügyi információs hálózat* létrehozásával egyetemben tagállami döntést igényelt. Utóbbi az energiaellátás zavara esetén a releváns információkat összegyűjti, feldolgozza és a megfelelő helyre eljuttatja.

A dokumentum újabb fontos aspektusokat villantott fel egy közös külső energiapolitika megvalósításához: a nemzetközi szervezetekben megtalálandó „közös hang", az energiabiztonság egységes külpolitikai megközelítése (annak intézményi garanciáival együtt), valamint a klasszikus külpolitikai eszközök energiapolitikai célok szolgálatába állítása fontos követelmények. Egyre inkább érzékelhetővé vált ugyanakkor a prioritások, célok, elvek és eszközök fogalmi keveredése, gyakori átfedései, az alapvetések rögzítésének hiánya, amelyek zavarossá teszik a külső energiapolitika koncepcióját és megnehezítik a további építkezést.

Az EU új energiapolitikai koncepcióját tartalmazó 2007. január 10-i, *„An Energy Policy for Europe*" című közlemény[29]az energiapolitika szerves részeként tárgyalta a külső energiapolitikai kérdéseket és 3 éves időtávra megfogalmazta annak prioritásait. A

[27] Brussels European Council 15/16 June 2006 Presidency Conclusions
[28] COM (2006) 590.
[29] COM(2007) 1 final

koncepció szerint Európa önmagában nem képes energia- és klímaváltozási célkitűzéseit megvalósítani, de a kereskedelempolitikában már sikeresen alkalmazott „közös hang" eszköz lehet azok érvényesítésére. Ennek érdekében világos célokat és hatékony koordinációt kell kialakítani, melynek keretét *rendszeres stratégiai energiapolitikai felülvizsgálatok* adnák. A célok között megjelenik az Afrikával, mint növekvő jelentőségű energiaszállítóval kialakított EU-Afrika partnerség, és tetten érhető a fejlesztés- és energiapolitika integrálására tett kísérlet. A globális energiapiaci verseny, Kína és India esetében a „majdnem tiszta" szén technológiák ösztönzése mellett a prioritások része lett a kritikus infrastruktúrák védelme az EU határain kívül. A kereskedelem és beruházások terén a szabályozás bővítése, valamint az infrastrukturális projektek finanszírozási feltételeinek megteremtése és a részvétel jogi kereteinek kidolgozása szerepelt célként, európai koordinátorok kijelölésével.

Az *Európai Tanács 2007. március 8-9-i, brüsszeli ülésén* elfogadta az éghajlatváltozást és energiapolitikát együtt kezelő ún. 20-20-20 javaslatot. A belső földgáz és energiapiacot illetően egyfelől az ellátási és termelési, másfelől a rendszerüzemeltetési tevékenységek szétválasztásáról döntött.[30] Az ülésen megfogalmazott következtetések[31] szerint az EU-nak olyan integrált energiapolitikát kell kialakítania, amely ötvözi az európai és a tagállami szintű fellépést. „A tagállamok energia-összetétellel kapcsolatos választási lehetőségei hatással lehetnek más tagállamok energiahelyzetére és az európai energiapolitika három célkitűzése elérésének képességére." *A tagállamok közösségen belüli kölcsönös függősége* fontos tényezője lehet a külső energiapolitikai kompetenciák további fejlődésének.

Az Akcióterv tartalmilag szűkebb, eszközrendszerében gyengébb, mint az azt megalapozó bizottsági javaslatok, lényegében az Unió hagyományos nemzetközi kapcsolatrendszerében elérhető előrelépésre (külpolitikai és gazdaságdiplomáciai erőfeszítésekre) koncentrál. Az olyan integrált megközelítések, mint a kereskedelempolitika eszközrendszerének az energiapolitika célok szolgálatába állítása, az egységes piachoz és az ellátásbiztonsághoz elengedhetetlen fejlesztési projektekben való részvétel jogi kereteinek kidolgozása elmaradtak, a relációs javaslatok pedig veszítettek a konkrétságukból.

A *Tanács 2008. június 19-20-i brüsszeli ülésén* a magas nyersanyag, ezen belül kőolajárak miatt került reflektorfénybe a külső energiapolitika.[32]Az Európai Tanács átmeneti intézkedéseket helyezett kilátásba, megfogalmazta az energiapiaci verseny és a szállítási rendszerek korszerűsítésének – többek között alternatív technológiák, így például elektromos gépjárművek kifejlesztésének –, valamint az olajpiacok átláthatóságának igényét. A gáz- és olajtermelő vállalatokkal és országokkal, valamint az importáló fejlődő országokkal folytatott párbeszéd révén remélte a rugalmasabb reagálást a piaci szükségletek kielégítésére és a szükséges beruházások

[30] Szeptember 19-én a Bizottság *jogalkotási javaslatcsomagot* fogadott el a villamos energia és a földgáz belső piacának kiteljesítésére. Célja az ellátási és termelési tevékenységeknek a rendszerüzemeltetési tevékenységektől való tényleges szétválasztása, a nemzeti energiaszabályozó hatóságok hatáskörének összehangolása és függetlenségének megerősítése, valamint az energiapiacok átláthatósága.

[31] A 2007.március 8-9-i Európai Tanács elnökségi következetései, valamint Akcióterv (2007-2009) az európai energiapolitikáról.

[32] http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/HU/ec/101363.pdf

keretfeltételeinek javítására. *Az Európai Tanács 2008. szeptember 1-i rendkívüli* – az orosz-grúz konfliktus kapcsán összehívott - *ülése* az *energiaellátás biztonságát* célzó lépések intenzitásának növelésére hívott fel, elsősorban a diverzifikáció fokozásával.[33]A *2008. október 15-16-án*[34]az energiabiztonság terén iránymutatást fogadtak el, melynek része egyebek mellett a kritikus infrastruktúrák, különösen a transzeurópai energiaszállító hálózatok és az LNG-terminálok fejlesztése, és a termelő és tranzitországokkal ápolt kapcsolatok fejlesztése.

Az energiapolitika második stratégiai felülvizsgálatáról szóló, 2008. novemberi Energiabiztonsági és Szolidaritási Akcióterv[35] szerint elengedhetetlen, hogy Európa egyetlen hangon szólaljon meg, amelynek megvalósítását továbbra sem egy, a Közösség nevében eljáró képviselőtől, hanem a hatékony tervezéstől és koordinációtól remélte. Szorgalmazta a tagállamok és az EU közötti viszonyrendszer átláthatóságát biztosító mechanizmusok azonosítását. Felvetetette a 736/96/EK rendelet felülvizsgálatát, amely a tagállamokat arra kötelezi, hogy a Bizottságot értesítsék a kőolaj-, földgáz- és villamosenergia-ágazatokban a közösségi érdekű beruházási projektekről, [36] továbbá, hogy az EU a szomszédságában fekvő energiaügyi partnereivel miként építhetne ki korai figyelmeztető rendszereket.

A célmeghatározás tekintetében a korábbi „vegyes rendszert" alkalmazza, vagyis a relációs (bilaterális, regionális) együttműködések mellett átfogó biztonsági és infrastrukturális célok is megjelennek. A Fehéroroszország-stratégia mellett új javaslat a termelő országokkal kötendő megállapodásokba a „kölcsönös energiafüggőségre" vonatkozóan a kereslet és a kínálat biztonságának egyensúlyára irányuló rendelkezések beépítése, amelyek a közösségi vívmányokon és az ECT elvein alapulnak, hozzájárulnak a kockázatok mérsékléséhez, a magánszektor kötelezettségvállalásait ösztönző politikai keret kialakításához. Az Irakkal és az Öböl Menti Együttműködési Tanáccsal ápolt kapcsolatok továbbfejlesztése, és a *transz-szaharai gázvezeték*, mint újabb diverzifikációs lehetőség mellett a globális fenntarthatósági, piaci és biztonsági célok megvalósítása érdekében *Nemzetközi Energiahatékonysági Együttműködési Partnerség* létrehozását szorgalmazta. Kijelölte az energiabiztonsági szempontból alapvető fontosságúnak ítélt *hat kiemelt intézkedést,* amelyek némelyike szükségszerűen túlnyúlik az EU földrajzi határain. Ezek: a déli gázfolyosó, diverzifikált és megfelelő cseppfolyósított földgáz-ellátás, a Balti államok hatékony bekapcsolása a rendszerbe, a földközi-tengeri energiagyűrű, a közép- és délkelet-európai, észak-déli irányú gáz- és villamos energia hálózati összeköttetések, valamint a tengeri energiaforrások hasznosítását lehetővé tevő északi-tengeri hálózat.

A TTE-Tanács 2009. február 19-i ülése a 2009. januári orosz-ukrán gázkrízis fényében szükségesnek tartotta, hogy a tagállamok és az EU egységesen kommunikáljanak harmadik országokkal energiaügyekben, az üzenetek legyenek összhangban az EU politikai céljaival és a fenntartható fejlődés követelményével. Ösztönözte a külső energiaügyi kapcsolatokra – pl. a hosszú távú szerződésekre – vonatkozó információk megosztását, amely a Bizottság koordinációs szerepét erősítené. (Mint rámutattunk, e

[33] http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/102545.pdf
[34] http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/103441.pdf
[35] COM (2008) 781, 2008. november 13.
[36] Az erre irányuló rendelettervezet 2009. július 16-án látott napvilágot {COM (2009) 361}

törekvés már a hetvenes-nyolcvanas években megfogalmazódott). Az energiaügyi külpolitikára vonatkozó közös megközelítés kidolgozását a partnerországokra vonatkozó *közös menetrend* meghatározásán, valamint széles alapokon nyugvó *új partnerségek* kialakításán keresztül javasolta támogatni.

A Bizottság 2010 márciusában tette közzé Európa 2020 - *Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája* című közleményét,[37] amely a 2008 óta húzódó gazdasági-pénzügyi válság fényében igyekezett újragondolni az EU gazdaságpolitikai törekvéseit. Az EU 2020 stratégia erénye, és a külső energiapolitika szempontjából talán a legnagyobb jelentősége, hogy vázolja azokat az intézményi, közösségi koordinációs *szűk keresztmetszeteket*, amelyek a sikeres kitörési stratégia megvalósítását akadályozzák, ezek: az egységes piac, a költségvetés és az EU külgazdasági programja, s kétségtelen, hogy az energiapolitikai koordináció szempontjából is e területek a legkritikusabbak. Az EU 2020 stratégia kiemelt szerepet szán az energiapolitikának, de ismét adós maradt annak átfogó, stratégiai megközelítésével. Mindössze azt irányozta elő, hogy 2011-ben az energiapolitikát veszi górcső alá a testület, hogyan tudja a legjobban támogatni a hatékonyabb, alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaságra való átállást és az ellátásbiztonságot. A vállalások számszerűsítése és tagállami cselekvési tervekre való lebontása régóta alkalmazott eszköz a közösségi célok megvalósításában. A közös célszámok nem helyettesítenek egy átfogó, átgondolt stratégiát. Az EU 2020 stratégia fényében is megfontolandónak tartjuk Van der Linde külső energiapolitikára vonatkozóan megfogalmazott javaslatát a „bottom-up" megközelítésre való áttérésre, vagyis a tagállamok és a vállalatok lehetőségeinek, érdekeinek megismeréséből kiinduló, arra alapozott politikaalkotásra,[38] amely eszközrendszerét tekintve erőteljesen épít a közösségi vívmányokra, a közös politikákra és intézményekre. E megközelítést tükrözi a Bizottság által kezdeményezett társadalmi vita az EEEP célkitűzéseiről is.

[37] COM (2010) 2020

[38] Coby van de Linde [2008] 42.

2. Az EU külkapcsolat-építési irányai az energiapolitika tükrében

Az egyes partnereket tekintve az érdekek és a prioritások szükségképpen eltérnek: az Egyesült Államok és Japán irányában a globális kérdések (üvegházhatású gázok), Oroszországgal és Közép-Ázsiával a szénhidrogén-kereskedelem és a beruházások, Kína és India, mint feltörekvő gazdaságok számára az energiaellátás gazdasági fejlődésük alapkérdése, illetve a harmadik világ szegényebb térségei, ahol a fejlesztési tevékenység kulcsfontosságú és ahol szakadék húzódik a túlnépesedett városok és a hálózatokba nem integrált vidék között.[39] A 2009. januári gázkrízis ismét ráirányította az EU figyelmét az energiabiztonságra. Mint az európai szomszédságpolitikáról szóló bizottsági közlemény[40] hangsúlyozza, az energiabiztonság az EU és szomszédai közös érdeke, így kulcsfontosságú az ENP partnerekkel, mint energiatermelő és tranzitállamokkal a kapcsolatok erősítése. A következőkben az EEEP számára legnagyobb kihívást jelentő ellátásbiztonság szempontjából legfontosabb relációkat tekintjük át az EU külkapcsolati rendszeréből.

2.1. A délkelet-európai energiaközösség

Az EU külső energiapolitikai törekvéseinek egyik legsikeresebb példája a délkelet-európai energiaközösség létrehozása. Az ellátásbiztonság terén az EU szomszédságával való együttműködésének jelentőségét a hálózatos infrastruktúrához kötött energiaszállítások adják. Az EU energiastratégiájának egyik alapeleme szabályrendszerének exportálása, olyan földrajzi gyűrű létrehozása, amely stabil szabályozási környezetet biztosít a termelés, ellátás, szállítás, beruházások terén. Mint Renner rámutat, az EU jelentős normaexportőri hagyományokkal rendelkezik. Saját intézményi adottságait felhasználva internalizálja a nem-tag államokkal kialakított kapcsolatait és belső szabályain nyugvó megoldásokat alkalmaz külkapcsolataiban.[41] Renner szerint az energiaközösség gondolata a neofunkcionalizmuson alapul, mely szerint az integráció elsőként technikai, funkcionális területeken bontakozik ki, majd fokozatosan átterjed más politikaterületekre. A Bizottság szerint a Szerződés az ESzAK

[39] Lesourne [2008] 12-13.

[40] http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2009/sec09_522_en.pdf

[41] Lavenex [2004] 695., idézi Stephan Renner [2009]: The Energy Community of Southeast Europe: A neo-functionalist project of regional integration, European Integration Online Papers Vol. 13., 25.2. 2009.

modelljét alkalmazza,[42]mások egyenesen az EU adaptációjának tekintik Délkelet-Európában.

Az Energiaközösségről szóló szerződés (Energy Community Treaty)[43] 2005 októberében került aláírásra és 2006. július 1-jén lépett hatályba. Az Energiaközösség a világ legnagyobb belső energiapiacát alkotva egyetlen kereskedelmi tömbben egyesítette az EU huszonöt tagállamát, valamint kilenc, az uniós területek közelében fekvő európai államot és területet (a két új, 2007. január 1-jétől uniós tagállamot: Bulgáriát és Romániát; a nyugat-balkáni országokat: Albániát, Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaságot, Bosznia és Hercegovinát, Horvátországot, Montenegrót, Szerbiát, valamint az ENSZ Koszovói Ideiglenes Közigazgatási Misszióját). Célja, hogy stabil szabályozási és piaci keretet teremtsen, amely képes beruházásokat vonzani a termelésbe, az átviteli és elosztó rendszerekbe. Az EU két új stratégiai partnerrel, Kazahsztánnal és Azerbajdzsánnal írt alá együttműködési nyilatkozatot és újabb négy országnak (Norvégia, Törökország, Moldávia, Ukrajna) megfigyelőként történt bevonásával tovább folytatódott az energia belső piac kiterjesztése.[44]Az Energiaközösség miniszteri tanácsa 2009 augusztusában jóváhagyta Ukrajna belépését, 2010. szeptember 24-én Ukrajna aláírta a csatlakozásról szóló jegyzőkönyvet, 2011. február 1-jétől pedig a szervezet teljes jogú tagjává vált.

Az Energiaközösség több stratégiai célkitűzés megvalósítását lehetővé teszi az EU számára. (1) Javítja az ellátásbiztonságot egyrészt oly módon, hogy Görögországot hozzákapcsolja az EU kontinentális gáz-és villamosenergia-piacaihoz, valamint ösztönzőket biztosít a Balkán-félszigetnek a Kaszpi-tengeri, észak-afrikai és közel-keleti gázkészletekkel való összekötéséhez. Másrészt, a szerződés kölcsönös segítségnyújtási mechanizmusa segíthet az ellátási zavarok következményeinek csökkentésében, különösen a szerződő felek területén. (2) Szélesebb körben teszi lehetővé az energiapiaci verseny fejlődését és a nagyságrendi megtakarítások kiaknázását. (3) Kiterjeszti a környezetvédelmi előírások hatályát a szomszédos országokra, fenntartható és biztonságos energiaellátást biztosítva a vállalkozásoknak és a fogyasztóknak. Az egységes szabályozás elősegíti a környezetvédelmet. (4) A szerződés keretében együttműködés kezdődött a villamos energia- és földgázszektor szereplői között a szükséges infrastrukturális befektetésekről és 2007-ben egy új *energiahatékonysági eszközt* hoztak létre a Nyugat-Balkán számára, nemzetközi pénzügyi intézményekkel együttműködésben.[45] (5) Formálódik az Energiaközösség szociális dimenziója, amely egy közös szándéknyilatkozat aláírásával vette kezdetét.[46]

A szerződés eredményeként a közösségi vívmányok legfontosabb elemeit már alkalmazzák a felek, és – a környezetvédelmi és kereskedelmi minimumszabályok betartására vonatkozóan nyújtott garancia ellenében – engedélyezik a villamos energia és a gáz határaikon keresztüli szabad mozgását. A Tanács a szerződés megkötéséről

[42] The EU and South East Europe sign a historic treaty to boost energy integration – European Commission Press Release Reference: IP/05/1346 Date: 25/10/2005

[43] Szerződés az Energiaközösség létrehozásáról HL 198/18 2006.7.20.

[44] Forrás: http://www.gkm.gov.hu/feladataink/euintegracio/euintegracio

[45] Western Balkans: Enhancing the European perspective COM (2008) 127, 19.

[46] Európai Bizottság: Általános jelentés az Európai Unió tevékenységéről 2006., Brüsszel-Luxemburg

szóló 2006. május 29-i határozatában[47] arra is kitér, hogy a szerződés révén olyan szabályozási keret jön létre, amely lehetővé teszi a régió energiapiacainak hatékony működését, beleértve a szűk keresztmetszetek kezelése, a határkeresztező áramlások, a villamosenergia-tőzsdék problémáját. A közszolgáltatási kötelezettségek alapján a magas szintű gáz- és villamosenergia-ellátást, valamint a gazdasági és társadalmi előrehaladást célozza. Ez utóbbi világos példája az Uniós normák kiterjesztésére irányuló törekvéseknek, amely az európai gazdasági-társadalmi modell elemeinek szélesebb, az energiakérdésen túlmutató elemeire terjed ki.

A szerződés külpolitikai jelentőségét az adja, hogy ez volt az első jogi kötelezettségeket tartalmazó szerződés a térség államai között a viharos kilencvenes éveket követően, az úgynevezett athéni folyamat eredményeként.[48] A közösségi acquis egyes elemei kiterjesztésének sikere külpolitikai értelemben nem választható el a teljes jogú EU-tagság kilátásba helyezésétől. Renner úgy véli, az Energiaközösség az EU hármas stratégiai célját testesíti meg; liberalizált energiapiaci szabályrendszerét exportálja a nem-tag államokba, egyúttal olyan, kettős megközelítést vázol a régió irányában, amely egyrészről kilátásba helyezi a tagság lehetőségét és a regionális integráció iránti igényét, végül, új kormányzási modellt kínál a Nyugat-Balkán számára.[49]

2.2. Az európai szomszédságpolitika[50]

Az európai szomszédságpolitika (ENP) a kibővült EU keleti és déli szomszédaihoz fűződő viszonyrendszerének igyekszik – egyebek mellett a stratégiai partnernek tekintett Orosz Föderáció és a tagjelöltek kivételével – egységes, átfogó keretet adni. Az ENP energetikai dimenziója az EU és szomszédai – a termelő, a tranzit és a fogyasztó országok – közötti növekvő interdependencia jegyében került megfogalmazásra. A Bizottság 2007-ben előterjesztett közleménye[51] a szomszédságpolitika legfőbb feladataiként az energiaügyek területén az Azerbajdzsánnal és Ukrajnával kötött energia-egyetértési nyilatkozatok (Memorandum of Understanding - MoU), illetve a Marokkóval és Jordániával aláírt közös nyilatkozatok (Joint Declarations) megvalósítását jelölte meg, és hasonló megállapodások előkészítését határozta meg Algériával és Egyiptommal. Utóbbival 2008 decemberében került aláírásra az MoU. A Marokkóval való együttműködés az ország földgáz-tranzitban és villamosenergia-

[47] A Tanács határozata (2006. május 29.) az Energiaközösséget létrehozó szerződés Európai Közösség általi megkötéséről (2006/500/EK) L 198/15

[48] Az athéni folyamat a délkelet-európai regionális energiapiac megteremtésére irányul és a 2002-2003-ban aláírt két athéni jegyzőkönyvön (Athens Memoranda of Understanding) alapul. Az Európai Tanács által 2003 júniusában jóváhagyott „Thesszaloniki cselekvési program a Nyugat-Balkánért: az európai integráció útján" célja, hogy erősítse az EU és a Nyugat-Balkán kapcsolatait.

[49] Renner [2009]

[50] Az ENP célterületei közé tartozik Algéria, Örményország, Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Egyiptom, Grúzia, Izrael, Jordánia, Libanon, Líbia, Moldova, Marokkó, Palesztin Hatóság, Szíria, Tunézia és Ukrajna, de az EGT, a tagjelölt és potenciális tagjelölt országok és Oroszország nem.

[51] CEC: A Strong European Neighbourhood Policy COM(2007)774 final

exportban betöltött szerepének erősítését szolgálja, Jordániával egyebek mellett a régió energiabiztonságában betöltött szerepét, jövőbeli földgáz-tranzit pozícióját, illetve a nukleáris biztonságot támogató energiapolitika kialakítását célozza. Mint Youngs rámutat, Azerbajdzsán bevonása az európai szomszédságpolitika kereteibe az ország geostratégiai helyzetének és energiaforrásainak köszönhető.[52] Azerbajdzsán az MoU aláírásával vállalta független energiaszabályozó hatóság és független átviteli rendszerirányítók (TSO) felállítását. A szomszédságpolitika sajátossága, hogy átfogó megközelítést alkalmaz, s így teret enged a külpolitikai szempontból problémás relációkban megvalósítandó energetikai együttműködésnek is, mint Líbia, vagy Belorusszia.

Az ENP energetikai együttműködésében az energiatermékek, szolgáltatások kereskedelme, a beruházások, valamint a szomszédos területeket átfogó közös jogi szabályozás hatásvizsgálata szerepel. Az ENP döntően bilaterális kapcsolatokra épül, de regionális és szubregionális kapcsolatokat is magába foglal. Ennek egyik sarokpontja a mediterrán térséggel kialakult együttműködés.

EU-mediterrán együttműködés

Az EU mediterrán térséget érintő külső energiapolitikája háromszintű intézményi keretben valósul meg. A legszélesebb keretet a 2004-ben létrehozott európai szomszédságpolitika adja. A barcelonai folyamat, illetve az abból kinőtt euro-mediterrán partnerség jelenti az együttműködés következő szintjét. Ezen túlmenően az EU kétoldalú közös nyilatkozatok, megállapodások útján fejleszti kapcsolatait a térség országaival. A regionális együttműködés távlati keretét – mind az import, mind a tranzit tekintetében – az ECT jelentheti, amelynek azonban a nem EU-tag mediterrán országok egyelőre nem részesei, megfigyelőként Algéria, Marokkó, Tunézia és Egyiptom vesz részt az Energia Charta munkájában.

Az EU szoros gazdasági, kulturális, politikai kötődéssel rendelkezik a mediterrán térség országaihoz a gyarmati múlt, illetve a földrajzi közelség révén. 1976-77-ben sor került a globális együttműködési megállapodások aláírására Tunéziával, Marokkóval, Algériával, Egyiptommal, Jordániával, Libanonnal és Szíriával. A megállapodások egységes együttműködési modellt kínáltak a térség államai számára, amelyek ugyanakkor – ezáltal – nem kerültek egymással összeköttetésbe.[53] A térség államai már akkor is kiemelkedő szerepet játszottak a Közösség energiaellátásában, 1970-ben a kőolajimport 38%-át az észak-afrikai államok szállították.[54] (A földgázimport ez idő tájt nem volt jelentős.) A szénhidrogén-import szempontjából a legjelentősebb mediterrán partnerek Algéria, amely az EU teljes földgázimportjának 16,9%-át, és a szállításokat tanulmányunk megírásakor szüneteltető Líbia, amely 2007-ben a közösségi olajimport 10,2%-át, a földgázbehozatal 3,3%-át, továbbá Egyiptom, amely 2%-át biztosította.[55]A mediterrán térség igazi jelentősége elsősorban déli tagállamok energiaimportjában van. A barcelonai folyamatban eredetileg részt nem vevő Líbia biztosította Olaszország

[52] Richard Youngs [2007]: Europe's external energy policy: between geopolitics and the market, FRIDE.

[53] Balázs [2002] 184.

[54] CEC Information – The Community Energy Policy 15.5.72., 4-5.

[55] Forrás: Eurostat - EU energy and transport in figures 2010.

kőolajimportjának negyedét, a spanyol, illetve portugál behozatal 13, illetve 11%-át, és hasonló súllyal szerepel a német az osztrák és a görög kőolajimportban is. Szíria szállítja a Cipruson felhasznált kőolaj 58%-át. Algéria 63%-os részaránnyal rendelkezik a portugál és 52%-os részaránnyal a spanyol földgázimportból, és 40% körüli részesedése van az olasz és a szlovén földgázbehozatalban. Görögország földgázimportja 18%-át szerzi be Algériából. Marokkó és Tunézia elsősorban a tranzit szempontjából jelentős, de utóbbi – szerény mértékben – maga is hozzájárul az Unió földgázellátásához. A jelentősebb mediterrán források a kutatások szerint a jövőben is megőrzik jelentőségüket; 2020-ra Algéria európai földgázszállításai elérhetik a 120 milliárd m^3-t (a 2000-es érték közel kétszerese), hasonló arányban nőhet a kőolajexport volumene is. Líbia még nagyobb arányban növelheti szállításait. Szíria és Egyiptom ezzel szemben néhány éven belül kőolajimportőrré válhat, Szíria rövidesen földgázból is behozatalra szorulhat.[56]

A kilencvenes évek elején az EU új mediterrán politikát dolgozott ki, amelyet részben az egységes belső piac és a kelet-közép-európai változások indokoltak. Az 1995-ös barcelonai nyilatkozat indította el a *barcelonai folyamatot*, amely az ipari termékek piacra jutásának fokozatos viszonzásával végső soron egy Euro-Mediterrán Szabadkereskedelmi Övezet kialakulását célozza. 1995 és 2008 között a Bizottság 16 milliárd eurót meghaladó támogatással segítette a folyamatot.[57] A partnerséget 2008-ban, a francia EU-elnökség idején megújították. Az együttműködés az EU mellett 17 államra terjed ki, ezek: Albánia, Algéria, Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Libanon, Líbia, Mauritánia, Monaco, Montenegró, Marokkó, Palesztinai Megszállt Területek, Szíria, Tunézia, Törökország, így az észak-afrikai mellett a kaukázusi és perzsa-öbölbeli tranzit szempontjából is jelentős. Az euro-mediterrán energia partnerség 2008-2013 közötti időszakra terjedő akcióterve hármas célkitűzése (1) az energiapiacok és szabályozásuk harmonizálása (2) a szektor fenntartható fejlődése, (3) közös érdekeltségű kezdeményezések az infrastruktúra, a beruházás finanszírozás és a K+F területén, egyebek mellett a mediterrán napenergia-hasznosítási terv (Mediterranean Solar Plan) megvalósítása. Az EU a jelzett időszakban 3,2 milliárd eurót fordít az Euromed programokra,[58] és a magáncégeket is felhívta a közreműködésre.[59]A Bizottság 2007-2013-ra szóló támogatási programjának prioritásai az EU-Maghreb gázpiaci integráció, az ECT kiterjesztése a dél-mediterrán térségre és a líbiai energiapiac bevonása a szélesebben vett Euromed együttműködés kereteibe.[60] Az EuroMed Energia Fórumon 2007-ben elvi döntés született egy arab gázvezeték építéséről, amely addicionális szállítási lehetőséget biztosíthat egyiptomi és iraki források bekapcsolásával.[61]

[56] Haghighi [2007] 358-360.
[57] Balázs [2002] 186-187.
[58] Lásd: IP/07/1945, 7/12/2007
[59] Lásd: IP/07/1886, 10/12/2007
[60] Youngs [2007] 3.
[61] Joint Press Statement on enhancing energy cooperation between the EU, Turkey, Mashreq countries and Iraq

Fekete-tengeri szinergia

A fekete-tengeri szinergia szintén az európai szomszédságpolitikán belül, de annak hatókörét a stratégiai partner Oroszországgal, valamint a tagjelölt Törökországgal ápolt kapcsolatokra is kiterjesztve, 2007-ben indított uniós kezdeményezés. Az együttműködés rugalmas keretet kínál a Románia és Bulgária csatlakozásával a Fekete-tengerrel közvetlenül határossá vált Közösség és a térség államai számára, [62]melynek kiemelt célterülete az energia, tekintettel a térség termelésben és elosztásban, valamint a diverzifikációs célkitűzésekben betöltött szerepére. [63]Az ún. déli gázfolyosó megvalósulásában a térség kulcsszereppel bír, de Azerbajdzsán földgázszállítóként is számításba jön amellett, hogy kőolajexportőrként jelen van az európai piacon (pl. a cseh kőolajimport 17%-át szolgáltatta 2004-ben).

A fekete-tengeri szinergia *energiabiztonsági párbeszéddel* kívánja az *uniós vívmányokkal összhangban álló átlátható, megkülönböztetés-mentes* energiatermelési, -szállítási és -tranzit szabályr*endszer kialakítását előmozdítani*. Keretét a bakui kezdeményezés, az európai szomszédságpolitika, illetve az EU-orosz energiadialógus, az Energiaközösségről szóló szerződés, az Azerbajdzsánnal és Ukrajnával kötött egyetértési megállapodás, a partnerségi és együttműködési megállapodások, a kereskedelmi megállapodások, a WTO-csatlakozási tárgyalások és esetleg egyéb kétoldalú energiaügyi megállapodások szolgáltatják. Az EU támogatja az alternatív energiaforrások alkalmazását, az energiahatékonyság és az energiatakarékosság növelését. Igyekszik infrastruktúrafejlesztéssel növelni az energiaellátás biztonságát, amelynek részét képezheti a tervezett új, a Kaszpi-tengeren és a Fekete-tengeren áthaladó energiafolyosó, a Boszporuszt megkerülő projekt, és a fekete-tengeri olajszállítások környezeti kockázatai folytán egy fenntartható és környezetbarát politikai dimenzió kidolgozása az érintett országok együttműködésében.

A fekete tengeri szinergiáról szóló elgondolás jó példa arra, hogy a fragmentált, gyakran átfedő energetikai külkapcsolati rendszer látszólag rugalmas, de valójában nehezen áttekinthető kereteket eredményezett, és annak, hogy a megfogalmazott célok megmaradnak az általánosság szintjén, megjelenésük esetleges, koherens rendszerbe foglalásuk várat magára. Mindez a külkapcsolati aktivitás hatékonyságát is csökkenti.

A Fekete-tenger térségét érintő egyéb kezdeményezések

A 2004-ben létrejött *bakui kezdeményezés* elsősorban az energetikai és közlekedési együttműködés erősítését célozza, amelynek az EU Bizottsága, illetve tagállamainak képviselői mellett a kaszpi-tengeri országok (Azerbajdzsán, Irán, Oroszország és Kazahsztán), valamint Örményország, Grúzia, Kirgizisztán, Moldova, Törökország, Ukrajna és Üzbegisztán a részesei. A szabályozás közelítését, a regionális energiapiac kialakítását, az infrastruktúrafejlesztést és az energiahatékonyság növelését célzó együttműködés többéves programok keretében zajlik, technikai támogatását a kijevi

[62] A Fekete-tenger térsége Görögország, Bulgária és Románia mellett a következő országokat jelenti: Moldova, Ukrajna, Oroszország, Grúzia, Örményország és Azerbajdzsán, Törökország, Örményország.

[63] CEC [2007]: Black sea synergy - A new regional cooperation initiative COM(2007)0160 final

INOGATE titkárság látja el. A 2006-os, második miniszteri konferencia a célkitűzésekhez konkrét feladatokat rendelő útitervet is megfogalmazott.[64]Az érintett államok számára a Nabucco-vezeték kiemelt jelentőséggel bír. A projektben érintett felek (Ausztria, Magyarország, Románia, Bulgária, valamint Törökország) 2009. július 13-án Ankarában aláírták a Nabucco Megállapodást[65] és Közös Nyilatkozatot.[66]

A megállapodás egységes jogi szabályokat állít fel a vezeték felépítésére és működtetésére az aláíró négy EU tagállamban és Törökországban, és garantálja, hogy a befektetés megtérüljön. A Nabucco tervezett kapacitása 31 milliárd m³/év, hossza 3300 km lesz, amely a török-grúz, illetve a török-iráni határról Bulgárián, Románián és Magyarországon áthaladva az ausztriai Baumgartenig szállít földgázt 2014-től. Maximális kapacitása 2020-ra épül ki. A bakui kezdeményezésben részt vevő Azerbajdzsán, illetve Irán a vezeték megépülése után, mint szállító kaphat szerepet.

Az egyezmény a projekt előmozdítására Nabucco Bizottságot hozott létre, melynek tagjai a részes felek képviselői, és megfigyelői státussal, a német kormány, az EIB, az EBRD, az Európai Bizottság és a Nemzetközi Nabucco Társaság delegáltjai.[67] A nemzetközi vállalat nemzeti leányvállalatokat (társaságokat) alapít a részes államokban. A beruházás magántőkéből valósul meg, költsége mintegy 7,9 milliárd euró, melynek 25%-át EIB-kölcsön fedezné, az EBRD pedig egymilliárd euró forrást biztosítana. A konzorciumban részt vevő vállalkozások az első 25 évben a vezeték mindenkori kapacitásának 50%-ával, de legfőljebb évi 15 milliárd m³ földgázzal rendelkeznek, a többit pályázaton kell szétosztani.[68]

2.sz. ábra: A Nabucco-gázvezeték tervezett útvonala

Forrás: www.nabucco-pipeline.com

[64] A bakui kezdeményezés hivatalos dokumentumai: http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/international/regional/caspian/energy_en.htm

65 Agreement regarding the Nabucco project, signed on 13 July 2009 in Ankara, Turkey

[66] Joint Declaration of the State Parties regarding the Agreement on the Nabucco project, done in Ankara, Turkey on 13 July 2009.

[67] Ez a bécsi székhelyű Nabucco Gas Pipeline International GmbH, melynek tulajdonosai a Mol Nyrt., az ÖMV, a román Transgaz, a bolgár Bulgargaz, a török Botas, valamint a német RWE.

[68] Nabucco: a főszerep mostantól a magáncégeké www.hirado.hu 2009. július 13.

Az INOGATE (INterstate Oil and GAs To Europe pipelines) program az energiaellátás biztonságát hivatott előmozdítani többéves technikai segítségnyújtási programokkal.[69] Elősegíti a csővezeték-rendszerek regionális integrációját és a kőolaj- és földgázszállításokat a szovjet utódállamok, valamint az európai exportpiacok irányában. A program elődje 1997-től működik, majd 2004-től, a bakui kezdeményezés keretében tevékenysége kibővült. Működésének mai kereteiről a 2006-os asztanai miniszteri konferencián állapodtak meg. Fő területe az információcsere, a technikai segítségnyújtás, finanszírozását 2006-ig a TACIS program, azt követően az ENPI forrásai biztosítják, az ENP-ben részt nem vevő közép-ázsiai országok esetében is.

Az energia infrastruktúrát érintő kezdeményezések közül több nagy jelentőségű projekt, így a Baku-Supsa és a Baku-Tbiliszi-Ceyhan olajvezetékek, és a Baku-Tbiliszi-Erzerum gázvezeték megvalósult. Előkészítési fázisban van a Brody-Odessza vezeték, annak kiterjesztése Plock irányában, illetve a Constanca-Omisalj-Trieszt, a Burgasz-Vlore, és a Burgasz-Alexandroupolisz kőolajvezetékek. A Bizottság ösztönzőleg lépett fel a Görögország és Törökország közötti összeköttetést megteremtő (Olaszország felé meghosszabbítható) gázvezetékről szóló megállapodás érdekében is.[70]

Keleti partnerség

A keleti partnerség azokra a kelet-európai és dél-kaukázusi országokra: Örményországra, Azerbajdzsánra, Grúziára, valamint Fehéroroszországra, Ukrajnára és Moldovára kiterjedő átfogó együttműködési rendszer, amelyek az európai szomszédságpolitika célországai. Az Európai Tanács 2008. június 19-20-i ülésén kérte fel a Bizottságot, hogy dolgozzon ki a keleti partnerségre irányuló javaslatot, amely differenciált megközelítést alkalmaz, de megtartja az ENP, mint átfogó politikai keret karakterét is. A grúziai konfliktus fényében a munka felgyorsult, a keleti partnerség első dokumentuma a Bizottság 2008. évi közleménye.[71] Az energiabiztonság itt is hangsúlyos szerepet kap. Mivel a legfontosabb szénhidrogén-szállító csővezetékek közel fekszenek a konfliktusos térségekhez,[72] ez kedvezőtlenül befolyásolja a befektetői klímát, megnöveli a Kaukázuson keresztüli energiaszállítás kockázatait.

[69] Lásd: INOGATE homepage: http://www.inogate.org/

[70] COM(2007)0160 final

[71] Eastern Partnership COM (2008) 823

[72] A Dél-Kaukázus instabilitása veszélyt jelent magának a régiónak az energiabiztonságára is. Grúzia egyik nagy vízerőműve Abházia közelében fekszik. Grúzia villamos energiát ad el Örményországnak és Azerbajdzsánnak. Az Oroszországból Örményországba szállított földgáz Grúzián halad át. Az Orosz Föderációból a Balkánba vezető legfontosabb földgázvezeték Moldova transznyisztriai régióján halad át.

3.sz. ábra: A keleti partnerség államai

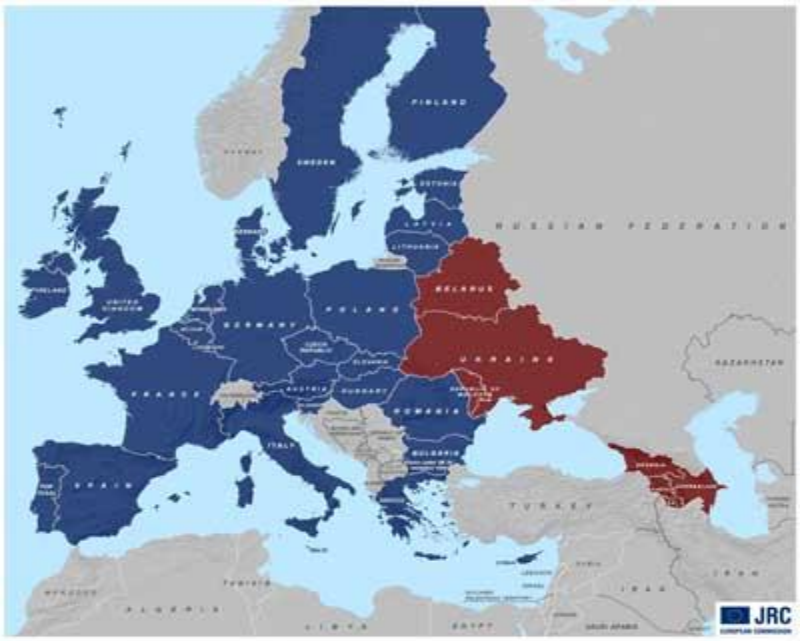

Forrás: Európai Bizottság

A Bizottság a keleti partnerség keretében javasolta az „energiaügyi kölcsönös függőség”-ről szóló rendelkezések belefoglalását a partnerségi megállapodásokba[73]; az Ukrajna és Moldova Energiaközösség-tagságáról szóló tárgyalások felgyorsítását; energiaügyi egyetértési megállapodások kötését Moldovával, Grúziával és Örményországgal, amelyek az ellátás és a szállítás biztonságát támogató intézkedéseket tartalmaznának; az ukrán energiapiac integrációjának elősegítését, beleértve az atomerőművek biztonságának javítását, a gáz- és olajszállító-hálózat felújítását. Azerbajdzsánnal, mint a térség egyetlen potenciális szénhidrogén-szállítójával az EU energiapiacával történő fokozatos konvergencia és az infrastruktúra integrációjára épülő politikai együttműködés fogalmazódott meg. Fehéroroszországgal az energiaügyi nyilatkozatról szóló megállapodás nyomán az együttműködés fejlesztését, a szénhidrogén-szállításra és az ágazati reformokra való kiterjesztését javasolta.

A keleti partnerségről 2009 májusában, Prágában aláírt közös nyilatkozatban említett célkitűzések között ugyancsak szerepel az energiabiztonság. Az együttműködés négy ún. tematikus platform köré szerveződve valósul meg, ezek egyike szintén az energia. Az EU legfőbb energiastratégiai célja az, hogy a keleti partnerség hozzájáruljon a bakui folyamat megerősítéséhez, a közép-ázsiai országok bevonása mellett a transzkaszpi-térséget magába foglaló déli folyosó kialakításán keresztül. Az energia platform vezérgondolata ezzel együtt a kölcsönösség: kölcsönös energiatámogatási és –biztonsági mechanizmusok kialakítása, az energiabiztonsági kapcsolatok erősítése,[74]a

[73] A közleményben említett egyetértési megállapodások jogilag nem kötelező eszközök.

[74] Ennek érdekében energiabiztonsági panelt hoznak létre, amely olyan intézményekkel működik együtt, mint az EU NESCO (az EU energiabiztonsági kapcsolattartói hálózata), a

partnerek energiapolitikáinak és jogszabályainak harmonizációja az EU szabályokkal. Középtávú célja egy összekapcsolt és diverzifikált energiapiac létrehozása az infrastruktúra célzott fejlesztésével, valamint az olaj- és gáztárolási kapacitások fejlesztésével.

2.3. Együttműködés az Öböl-térség országaival

A Perzsa-öböl országai biztosítják a világ kőolajtermelésének közel 30%-át és a földgáztermelés tizedét. Európa energiaellátásában is fontos szerepet játszik a térség, Szaúd-Arábia az EU kőolajimportjának 7,2%-át, a Közel-Kelet többi termelője (köztük az Emirátusok és Kuvait) 6,3%-át biztosították 2007-ben. Az Öböl-térség nem csupán Európa direkt energiaellátásában betöltött szerepe miatt jelentős, mint Haghighi rámutat, a kőolaj piacának globális jellege révén az olaj világpiacának normális működése szempontjából is jelentős a két régió kapcsolata.[75] Emellett egyes tagállamok, így Hollandia, Görögország, vagy Ausztria kőolaj behozatalában Szaúd-Arábia 20%-os, vagy afeletti részesedéssel bír, Spanyolország pedig Katarból és Ománból is jelentős mennyiségű földgázt importál.

A Perzsa-öböl államait 1981 óta az Öböl-menti Együttműködési Tanács (Gulf Cooperation Council, GCC) tömöríti, tagjai Bahrein, Kuvait, Omán, Katar, Szaúd-Arábia, és az Egyesült Arab Emirátusok. A GCC keretében a térség fokozatos gazdasági integrációjára irányuló törekvések is helyet kapnak. Az EU Öböl-térséghez fűződő kapcsolatainak keretét az 1989-ben megkötött kooperációs megállapodás szolgáltatja, amelynek 6. cikke foglalkozik az energia kérdésével, amely általános célokat és vállalatközi, illetve a kereskedelemfejlesztés, az információcsere, a képzés és az alternatív energiaforrások terén megvalósítandó együttműködést említ. A megállapodás évenként ülésező Közös Tanácsot, valamint az ipar, az energia és a környezet területén munkacsoportokat hozott létre.[76] 2002-ben újraindultak a két térség közti szabadkereskedelmi tárgyalások. A GCC tagállamai az EU GSP rendszere keretében éri el az EU piacát. A GCC gazdasági regionalizációs folyamatait felismerve 2003 óta létezik az EU-GCC gazdasági párbeszéd az EU tapasztalatainak megosztására a kereskedelempolitika, a közös valuta, és az egységes piac terén.

Egyet lehet érteni Haghighi azon megállapításával, hogy az EU külső energetikai kapcsolatrendszerében a GCC-reláció tekintetében nincs kidolgozott politika, az évenként kiadott közös nyilatkozatok kevés konkrétsággal bírnak.[77] Eközben a kétoldalú kereskedelmi forgalom kedvezően alakul, talán egyetlenként a jelentős energiaszállító térségek közül a GCC-vel folytatott kereskedelem szaldója pozitív az EU számára. A GCC az EU ötödik legfontosabb exportpiaca volt – a teljes közösségi kivitel

---

Gázkoordinációs Csoport és az Olajellátási Csoport, valamint más szervezetek, pl. az Energiaközösség.

[75] Haghighi [2007] 374.

[76] EU-GCC Cooperation Agreement, HL L 054 , 25/02/1989 p. 0003 - 0015

[77] Haghighi [2007] 373-374.

mintegy 5%-át képviselve – amelyben elsősorban a gépek, szállítóeszközök, valamint energiatermelő berendezések játszottak kiemelkedő szerepet.[78]

Az ECT kiterjesztésére a GCC országai csekély fogadókészséget tanúsítanak: érvelésük szerint ők maguk nem vettek részt a szerződés előkészítésében. Haghighi rámutat, az EU törekvése a szabadkereskedelmi megállapodás megkötése, ám a befektetések és a tranzit hatékony védelmét biztosító keretszabályokra is szükség lenne.[79] Ennek fényében az EU-nak átlátható, átfogó multilaterális keretrendszer működtetésére kellene törekednie. Az ECT ilyen szempontú újragondolása szükséges ahhoz, hogy a világméretű energetikai együttműködés szabályai ne a konfrontációt, hanem a hatékony együttműködést ösztönözzék.

A Perzsa-öböl tágabb környezetében Irán és Irak is szerepet játszik az európai energia-ellátásban. 2007-ben az Iránból származó mintegy 14 Mrd eurós import közel 90%-át tették ki az energiahordozók, 2005-ben az EU kőolajfogyasztásának 5,6%-át biztosította, de az importban komoly tartalékok vannak. Az EU Irán legfontosabb exportpiaca, míg Irán az EU 6. legfontosabb energiaszállítója. A politikai kapcsolatok alacsony szintűek, amelyet elsősorban az iráni atomprogram és a konfrontatív külpolitika indokol.[80]A 2002-ben megkezdett tárgyalások egy kétoldalú kereskedelmi és együttműködési megállapodás előkészítéséről megszakadtak, Irán a GSP feltételei szerint léphet az EU piacára. Irán 1996-an adta be csatlakozási kérelmét a WTO-hoz. Irakból közel 7 mrd euró értékű import valósult meg 2007-ben, amely szinte teljes egészében kőolaj behozatalt jelentett. Irak második legfontosabb külkereskedelmi partnere az EU – az Egyesült Államok után –, és Törökország, illetve Szíria után a harmadik legfőbb importforrása. 2010. január 18-án, Bagdadban került aláírásra az MoU, amely az EU, mint energiafogyasztó és Irak, mint termelő közös érdekeltségére alapoz az energia keresleti és kínálati biztonságának biztosításában.[81]

2.4. Afrika

Az afrikai kontinens országaihoz fűződő kapcsoltok általános keretét a 2007. évi lisszaboni csúcson lefektetett - a 2005-ös Afrika-stratégiát felváltó – EU-Afrika stratégiai partnerség[82] adja, melyben a felek növekvő regionális és kontinentális összekapcsoltsága miatt az infrastruktúra fejlesztését (különösen a villamos energia rendszerek összekapcsolását), közös standardokat és szabályozási eljárásokat és az energiaáramlás nem fizikai korlátainak lebontását szorgalmazták.

[78] Lásd: http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/gcc/index_en.htm

[79] Haghighi [2007] 374-375.

[80] A kereskedelmi kapcsolatok Iránnal korlátozások alá esnek az ENSZ BT szankcióiból (UNSCR 1737 2006. december 23., UNSCR 1747 2007. március 24., UNSCR 1803 2008. március) adódóan. A kereskedelmi korlátozásokat közösségi szinten szabályozza: Council Regulation 423/2007, 618/2007 és 1110/2008, amelyek az exporttilalmi listát tartalmazzák.

[81] Lásd: Memorandum of Understanding Between the Government of Iraq and the European Union on Strategic Partnership in Energy, Baghdad 18 January 2010.

[82] The Africa-EU Strategic Partnership. A Joint Africa-EU Strategy 2007.

Ehhez kapcsolódóan Közös EU-Afrika Stratégia, illetve a konkrét cselekvési irányokat megfogalmazó első akcióterv is elkészült, amely nyolc területen fogalmaz meg stratégiai partnerséget, ezek egyike az energia.[83]A célok között az energia-hozzáférés, az energiabiztonság és az afrikai energia-infrastruktúrát célzó beruházások előmozdítása a leghangsúlyosabb, a fenntarthatóság, a hatékonyság és a klímavédelem szempontjait is szem előtt tartva. Az EU-Afrika Energetikai Partnerséghez kapcsolódó akciók finanszírozása sokrétű. Az energiaügy először 2006-ban jelent meg a 23 milliárd eurós Európai Fejlesztési Alap (10th EDF) prioritásai között. Az Energia Eszköz (Energy Facility) létrehozásáról 2005 júniusában, az ACP-EU Tanács határozott, mintegy 220 millió eurós összegben. A Bizottság 2006 áprilisában hagyta jóvá a programot. Emellett az Európai Szomszédsági és Partnerségi Eszköz (ENPI), a Fejlesztési Együttműködési Eszköz (DCI), az EU-Afrika Infrastruktúra Alap, az ENTRP, továbbá az európai és afrikai országok közötti bilaterális megállapodások keretében, az Afrikai Fejlesztési Bank és az EIB forrásaiból, illetve a magánszektor hozzájárulásából valósul meg.

Az Afrikai Unió és az EU Bizottsága 2008 szeptemberében közös nyilatkozatban[84] fogalmazta meg a már bevált „útitervek" szükségességét, a villamos energia piacok regionális integrációja, a magánberuházások ösztönzése és a két kontinens közti energetikai összeköttetés fejlesztése terén. Az afrikai kontinens országai az energetikai együttműködés lehetőségeit tekintve igen változatosak. Az Euromed-partnerségben érintett Mashreq és Maghreb országok szerepét az európai energiaellátásban már ismertettük. Szó esett a nagyszabású mediterrán napenergia-hasznosítási tervről, melyhez hasonló kezdeményezések várhatók Afrika további térségeiben is. A szénhidrogén beszerzések tekintetében kiemelkedő Nigéria jelentősége, amely 4%-os részesedésével a negyedik legjelentősebb földgázszállító, míg a kőolajimportból mintegy 3%-kal részesedik. Különösen jelentős a szerepe Portugália és Spanyolország energiaellátásában, a kőolajimport 19, illetve 11%-át, a földgázimport 37, illetve 18%-át biztosítja. A Nigériából az EU-ba irányuló export értéke 2007-ben 9,5 Mrd eurót tett ki, amely döntően energiahordozókat foglalt magában. Mindezt 8,5 Mrd euró értékű exporttal sikerült ellentételezni. Angola elsősorban Franciaország ellátójaként érdemel említést, a francia kőolajimport mintegy 3%-a származik a korábbi gyarmatról.

Összességében tehát Afrika az EU szempontjából három részre osztható. A szénhidrogénben gazdag, illetve a tranzit szempontjából jelentős mediterrán térséget szoros kereskedelmi és fejlődő infrastrukturális kapcsolatok fűzik a közösséghez. Fekete-Afrika néhány állama szénhidrogén-tartalékai révén fontos kereskedelmi partner, míg a kontinens államainak döntő többsége, a további ACP-országokkal együtt – a szolidaritás elvén nyugvó európai fejlesztéspolitika célterületei, amelynek keretében az energia az együttműködés és a felzárkózás egyik ígéretes területévé vált. Számos fejlesztési program célozza az afrikai államok energia-hozzáférésének az előmozdítását. Egyre hangsúlyosabban jelenik meg a kontinens megújuló energiaforrásainaka kiaknázása és az ezt szolgáló technológiai és gazdasági kooperáció.

[83] Africa-EU Partnership on Energy 2007.

[84] Joint Statement Of the African Union Commission (AUC) and the European Commission (EC) On the Implementation of the Africa-EU Energy Partnership Addis Ababa, Ethiopia, 08 September 2008.

2.5. A Balti-tenger térsége

A balti térség országai és az Európai Közösség 1999-ben döntöttek a Balti-tengeri Regionális Energia Együttműködés (*Baltic Sea Region Energy Co-operation, BASREC)* elindításáról. A résztvevő országok Dánia, Észtország, Finnország, Németország, Izland, Lettország, Litvánia, Norvégia, Lengyelország, Oroszország és Svédország.[85] A Bizottság teljes jogú tagként vesz részt a BASREC tevékenységében, melynek fő irányai az ellátásbiztonság és a növekvő függőség Oroszországtól, a gáz tranzitútvonalak, a villamos energia és földgázhálózatok összekapcsoltsága, az energiahatékonyság, a klímaváltozás és a megújuló energiaforrások alkalmazása.

A BASREC szervezeti értelemben a Balti-tengeri Államok Tanácsa keretében működik és néhány évenként miniszteri konferencián vitatják meg az együttműködés fejleményeit.[86] A BASREC-en belül az EU-tagállamok együttműködése tűnik intenzívebbnek és eredményesebbnek. Kiemelkedően fontos fejlemény, hogy a második energiapolitikai felülvizsgálat nyomán 2009. június 16-án nyolc balti tagállam és az Európai Bizottság elnöke aláírta a Balti Energiapiac Összekapcsolási Tervről (Baltic Energy Market Interconnection Plan - BEMIP) szóló egyetértési nyilatkozatot, amely megteremtheti az energia-szigetként működő államok energetikai integrációját. A BEMIP-projektek közül néhány a pénzügyi válság kapcsán napvilágot látott Gazdaságélénkítési Terv (Economic Recovery Plan) része, emellett a Kohéziós Alap és a TEN-E program is segíti megvalósulásukat.

2.6. Nemzetközi szervezetek

A Nemzetközi Energiaügynökség (IEA) megkerülhetetlen az EU energiaügyi külkapcsolatai szempontjából, noha az egységes fellépés kereteit az Uniónak egyelőre nem sikerült megteremtenie. A Közösség nem tagja az IEA-nak, de 19 tagállama igen.[87] A párizsi székhelyű IEA a világ legjelentősebb energiaügyi nemzetközi szervezete. Az EU IEA-val fennálló kapcsolatainak alapját egyrészről az IEP megállapodás 72. paragrafusa szolgáltatja, amely megadta a felhatalmazást a Közösség csatlakozásához. Másrészről, az OECD szerződés 1. számú kiegészítő jegyzőkönyve alapján a Bizottság részt vehet az IEA tevékenységében, együttműködhet a szervezettel.

A kőolaj világpiacán meghatározó szerepet játszó nemzetközi szervezet a bécsi székhelyű Olajexportáló Országok Nemzetközi Szervezete (Organization of the Petroleum Exporting Countries, OPEC). Az 1960-ban alapított szervezet főként fejlődő világbeli, arab országokat tömörít, jelenlegi 12 tagállama Algéria, Angola, Ecuador,

[85] http://ec.europa.eu/energy/international/international_cooperation/basrec_en.htm

[86] Lásd: http://www.cbss.org/Energy/baltic-sea-region-energy-cooperation

[87] Az IEA tagjai az EU tagállamok közül: Ausztria, Belgium, Csehország, Dánia, Finnország, Franciaország, Németország, Görögország, Magyarország, Írország, Olaszország, Luxemburg, Hollandia, Portugália, Spanyolország, Svédország, Szlovákia, Lengyelország és az Egyesült Királyság

Egyesült Arab Emirátusok, Indonézia, Irán, Irak, Kuvait, Líbia, Nigéria, Katar, Szaúd-Arábia, Venezuela. Az OPEC elsődleges célja a tagországok nyersolaj kitermelési tevékenységének koordinálása. Tagállamai birtokolják a Föld olajtartalékainak mintegy kétharmadát, ők adják a világtermelés 40%-át és az export felét.

Az EU és az OPEC rendszeres, évenkénti ülésezéssel működő energiadialógust folytat. A hatodik miniszteri szintű találkozót 2009. június 23-án tartották Bécsben, elsődleges témája a pénzügyi válság tovagyűrűző hatásainak áttekintése, az olajár volatilitása, valamint a környezetvédelmi együttműködés volt. A 2010. évi munkaprogram a bio-üzemanyagoknak a kőolajfinomító-iparra gyakorolt hatásainak vizsgálatára, a pénzügyi válság kőolaj feltárásra és kitermelésre gyakorolt hatásainak áttekintésére, valamint az EU-OPEC Energiatechnológiai Központ előkészítésére koncentrált.[88] Az afrikai kontinens legfőbb szénhidrogén-exportőrei, Nigéria, Algéria, Líbia és Angola is tagjai az OPEC-nek, de az Afrikai Unióval kialakított energetikai partnerség további fórumot biztosít az együttműködés számára.

2001-ben létrejött a földgázexportőrök nemzetközi tömörülése, a Gas Exporting Countries Forum (GECF), amelynek tagjai (egyebek mellett Oroszország, Irán, Katar, Algéria, Nigéria) a világ földgázkészleteinek kétharmada felett rendelkeznek. A szervezet rendszeresen tart miniszteri szintű fórumot (2008-ban Moszkvában). Oroszország élére állt a GECF nemzetközi szervezetté válásának.[89]

A külső energiapolitika környezetvédelmi dimenziója ugyancsak jelentős fejlődésen ment keresztül az elmúlt évtizedekben. A Római Klub tevékenysége, az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye, a fenntartható fejlődés eszméjének meggyökeresedése hatást gyakorolt az európai közösségi szabályok fejlődésére. A környezetvédelem horizontálisan beépült az ágazati politikák alakításába. Mindez az EU energiapolitikájában a külkapcsolati tevékenység meghatározó elemévé nőtte ki magát. Az energiapolitika hangsúlyos környezeti kérdése a szén-dioxid kibocsátás alakulása. Az EU 1994-ben lett az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye, majd annak Kiotói Jegyzőkönyve részesévé.

Az EU minden tagállama részese a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (IAEA) koordinálásával létrejött nukleáris biztonságról szóló egyezménynek, csakúgy, mint az IAEA többi tagállama, köztük az Orosz Föderáció. Az Euratom Szerződés által létrehozott Európai Atomenergia Közösség és a tagállamok megosztott hatáskörben tesznek eleget az egyezmény által szabályozott feladatoknak. A Közösség 2000. január 30-án csatlakozott az egyezményhez, melynek elsődleges célja a nukleáris biztonság világméretű fokozása.[90] Az EU külső energiaügyi kapcsolataiban jelentőséggel bír az ENSZ további két intézménye, az UNIDO energetikai bizottsága, valamint az UNECE fenntartható energia bizottsága is.

A rijádi székhelyű Nemzetközi Energiafórum (International Energy Forum-IEF) kétévente megrendezésre kerülő miniszteri értekezletek keretében biztosít keretet a magas szintű energetikai párbeszéd megvalósulásának. Az IEF-országok képviselik a globális kőolaj- és földgázforgalom 90%-át. Nem csupán az IEA és az OPEC országok, de

[88] Lásd: EU – OPEC Energy Dialogue 6th meeting Vienna, 23 June 2009., PRES/09/194

[89] http://www.platts.com, http://www.gecforum.com.qa/gecf/web.nsf/homepage?readform

[90] Az EU nukleáris biztonsággal kapcsolatos dokumentumai lásd: http://europa.eu/legislation_summaries/energy/nuclear_energy/l27053_en.htm

Oroszország, India és Kína is a tagjai. Az IEF egyik sajátossága tehát a globális perspektíva, a másik, hogy lehetőséget kínál a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésére az energiaipar vezető képviselőivel is a Nemzetközi Energia Üzleti Fórumon (IEBF) keresztül.

A Nemzetközi Megújuló Energia Ügynökség (International Renewable Energy Agency, IRENA) 2009. január 26-án Bonnban alakult meg azzal a céllal, hogy globális összefogással ösztönözze a megújulók részarányának növelését az energiatermelésben. Alapító okiratát 148 állam és az Európai Unió is aláírta.

2.7. Az EU-orosz energiaügyi együttműködés

Az EU energetikai külkapcsolati rendszerében kiemelt szereppel bír Oroszország. A stratégiai partnerségen alapuló, egyedi szabályokon nyugvó együttműködés fokozatos fejlődés eredménye.[91] Az EU-orosz energetikai kapcsolatokat a komplementer gazdasági szerkezet alapjain kialakult kapcsolatok, a kölcsönös függés fokozódása, a gazdasági és politikai érdekek, célok keveredése, valamint – ezzel összefüggésben - a diverzifikációs lehetőségek mérlegelése jellemzi. A két nagyhatalom között sajátos energetikai interdependencia jött létre az EU import- és Oroszország exportfüggősége talaján. Az EU szénhidrogén importstruktúrája jóval diverzifikáltabb, mint Oroszország exportstruktúrája (az orosz kőolajkivitel mintegy háromnegyede és a földgáz 70%-a kerül az EU-27 piacára, míg az EU-27 kőolajimportjának egyharmadát és földgázimportjának felét fedezi Oroszországból). Közös energiapolitika és energiaügyi külpolitika híján a kapcsolatok alakulásában a tagállamok érdeke és alkuereje a meghatározó. Noha a 2007 decemberében lejárt – az együttműködés kereteit biztosító – partnerségi és együttműködési megállapodás (PCA) a megállapodás a 106. cikke értelmében – a felek felmondásának hiányában – automatikusan meghosszabbodott, a megújítás elmaradása jelezte a kapcsolatok fejlődésének megtorpanását.

Oroszország a világ energiatérképén[92]

Oroszország a világ egyik legjelentősebb kőolaj- és földgáztermelője, bár pozíciójára a piaci folyamatok erőteljesen kihatnak. 2009-ben Szaúd-Arábiát megelőzve a legnagyobb kőolajtermelővé lépett elő, amelyhez a kelet-szibériai olajmezők termelése mellett az OPEC önkorlátozásából adódó helyzeti előny kihasználása is hozzájárult. Az országban található a világ bizonyított kőolaj készletének 6%-a, ezzel a hetedik helyen áll Szaúd-Arábia, Irak, Irán, Kuvait, az Egyesült Arab Emirátusok és Venezuela után.[93] A jelentősebb kőolajmezők Nyugat-Szibériában, az Ural és a Közép-Szibériai síkság között helyezkednek el. A termelés mind nagyobb hányada kerül állami ellenőrzés alá.[94] Az olajtermelés felfutásával párhuzamosan 2009-ben Oroszország elveszítette első helyét a világ földgázkitermelői között, nagyrészt az exportlehetőségek beszűkülésének

[91] A kapcsolatrendszer intézményi kereteiről lásd részletesen: Pálfiné Sipőcz Rita [2009]
[92] IEA World Energy Outlook 2007, EIA Country Analysis Briefs - Russia
[93] BP Statistical Review 2005.
[94] Zászlóshajója jelenleg a LUKoil. Weiner [2007], 1.

köszönhetően. Ennek okai Weiner szerint: (1) a hosszú távú szerződések a földgáz árát a kőolajéhoz kötik, így mesterségesen magas árszint alakult ki, (2) alacsonyabb szinten alakult az európai gázkereslet, (3) a januári gázválság miatt fogyasztáskiesés jelentkezett.[95] Mindemellett a vezető piacok diverzifikációs lehetőségeinek bővülése, így az LNG-terminálok növekvő részesedése volt megfigyelhető a gázellátásban. Oroszország rendelkezik a világ legnagyobb – az összes készlet mintegy negyedét képviselő – földgázkészletével. A kitermelés növelését akadályozza a mezők elöregedése, az állami szabályozórendszer, a Gazprom monopolisztikus ellenőrzése és az alacsony hatékonyságú csővezetékrendszer. A három legjelentősebb gázmező Nyugat-Szibériában (Urengoj, Jamburg, Medvezhye) biztosítja a Gazprom földgáztermelésének több mint 70%-át, de kitermelésük csökken.[96] A kormányzat a Gazprom hazai eladásai tekintetében szabályozza az árakat, míg a független cégek saját áraikat alkalmazhatják (ezek mintegy 10-15%-kal magasabbak).[97] Ma az árak európai piaci árakhoz igazítása az energiastratégia egyik fő eleme és jelentős szerepet játszhat a kínálati problémák elkerülésében. A kőolaj- és földgáztermelés 2008-ban a GDP 10,8%-át, a központi költségvetés bevételeinek 47,3%-át biztosította.

Az export relációs szerkezetét a szállítási lehetőségek erősen behatárolják, a csővezetékes szállítás – a fentieken túl egyelőre – Európára korlátozza az értékesítést, bár a Kínába induló közvetlen vezetékes kőolajexport beindulásával diverzifikáltabbá válhat az exportstruktúra. A kereslet és a kitermelés között egyre nagyobb feszültség tapasztalható az elégtelen beruházások miatt. Az orosz szénhidrogéniparnak az ország éghajlati, földrajzi adottságaiból adódó vonása a kitermelési költségek magas szintje, amely megdrágítja a beruházásokat és a kapacitások fenntartását. Egyebek mellett ennek a kockázatnak a mérsékelését jelentik az orosz fél által preferált hosszú távú szerződések.

Oroszország energiastratégiája[98]

2008-ban Oroszország megfogalmazta 2030-ig terjedő energiastratégiáját,[99] amelynek elsődleges célja egy innovatív, hatékony energiaszektor kiépítése, amely egyaránt figyelembe veszi Oroszország külgazdasági érdekeit és a növekvő gazdasági igényeket. A stratégia három lépcsőfokon keresztül kívánja megvalósítani célját. Az első lépcsőfok a 2013-2015-ig terjed, ekkorra az orosz fűtőanyag és energiaszektor lehetővé tenné a gazdaság konszolidációját. A második lépcsőfok (2020-2022) az innovatív fejlődési szakaszba történő átmenetet képviseli, amelyben javul az energiahatékonyság és innovatív kísérleti projektek valósulnak meg (Kelet-Szibériában, a Távol-Keleten és a Jamal-félszigeten). A harmadik, 2030-ig terjedő lépcsőfok további innovatív fejlődést kínálna az új technológiákon alapuló, a hagyományos és szénhidrogénmentes

[95] Weiner Csaba [2010]: Oroszország fejlődésének néhány tendenciája, MTA VKI Kihívások, 197. sz.

[96] Annak ellenére, hogy a cég 2008 és 2030 között a kibocsátás növelésével számol, a földgáz-termelés növekedésének zöme független gáztársaságok (Novatek, Itera, Northgaz) működéséből várható.

[97] A Gazprom kb. 420 millió dollárt veszített 2006-ban a hazai gázértékesítéssel.

[98] The Summary… [2003], valamint Ludvig [2006.] 8-11. alapján

[99] EU-Russia Energy Dialogue *The Tenth Progress Report* Moscow, November 2009.

energiaforrások kiaknázásával. A stratégia a földgázfogyasztás részarányának mérséklődésével számol a belső piacon, míg a kitermelés fokozatosan nő.

2030-ig az energiaexport meghatározó maradna az orosz gazdasági növekedésben, a kőolaj és a földgázkitermelés és –kivitel folyamatos – lassuló ütemű – növelése mellett. Mindez, az EU prognózisaival összevetve arra utal, hogy a 2030-ig a szénhidrogének bázisán kialakult kölcsönös energiafüggőség az EU és Oroszország között fennmarad, miközben egyre erőteljesebb törekvések bontakoznak ki az alternatív energiaforrások és az új energetikai technológiák alkalmazására.

Az Európai Unió és Oroszország energiaügyi együttműködése

Az energetikai együttműködés gyökerei a hatvanas-hetvenes évekre nyúlnak vissza. Általános nemzetközi jogi kereteit a PCA határozza meg.[100] A Megállapodás 65. cikke szerint az együttműködésnek a piacgazdaság és az EEC elvei szerint kell megvalósulnia. Főbb területei az energiakínálat minősége és biztonsága, az energiapolitika, az energiaszektor irányítása, az energiapiaci kereskedelem és befektetések növelése, az energiatakarékosság és -hatékonyság, az infrastruktúra fejlesztése a hálózatok összekapcsolását is beleértve, a környezeti kockázatok minimalizálása, a technológiafejlesztés, valamint képzés. Az Oroszország által nem ratifikált ECT az EU joganyagának részévé vált és hivatkozási alapot jelent az EU számára a kapcsolatok fejlesztésének irányát illetően. Az Uniónak idővel tudomásul kellett vennie, hogy az orosz politikai gondolkodás – részben az „energiafegyver" birtoklásából következően – súlyt helyez a gazdasági szuverenitás és a nagyhatalmi attitűd érvényesítésére. Mindez kiegyenlítettebb viszonyt eredményezett, és – az EU részéről – a lehetőségek reális mérlegelését tette szükségessé.

A PCA, valamint a kapcsolatok rendszeres, magas szintű áttekintését biztosító – félévente megrendezésre kerülő – EU-orosz csúcstalálkozók eredményeképpen épült ki az energiadialógus néven ismertté vált együttműködési rendszer. Főbb szabályait és területeit a csúcstalálkozókhoz kapcsolódó Közös Nyilatkozatok (Joint Declarations) határozták meg, amelynek eredményeként széles körű szakértői szintű együttműködésre nyílik lehetőség. A párbeszéd négy téma köré csoportosuló fórumok keretében valósul meg: energetikai stratégiák és mérlegek, beruházások, technológiatranszfer és energetikai infrastruktúra, valamint energiahatékonysági és környezetvédelmi kérdések. Az energiadialógus kiinduló dokumentuma a 2001-ben készült Synthesis Report, amely összefoglalja a két fél elvárásait, céljait, és amelyek teljesüléséről - általában éves gyakoriságú - jelentések (progress reportok) készülnek. Az energiadialógus fő kérdéseit a 2001. októberi brüsszeli Közös Nyilatkozat 3. melléklete vázolta fel, s ez a későbbiekben tovább bővült. [101]

A kétezres évek elejétől lendületesen bővülő együttműködés megtorpanásában fontos szerepet játszanak az energetikai együttműködés zavarai. A 2006. eleji orosz-ukrán

[100] EU-Russia Agreement on Partnership and Cooperation

[101] Forrás: http://ec.europa.eu/energy/russia/overview/issues_en.htm a témák csoportosítása szerzői nézőpontot tükröz, a kifejtésben felhasználva a következő dokumentumokat: EU - Russia Energy Dialogue, The Seventh Progress Report, valamint Ludvig [2006.] 21-28.

gázár-vita[102] ráébresztette az Unió döntéshozóit, hogy az energiaellátási zavarok reális kockázatként merülnek fel. Rövidesen megszületett a 2006-os zöld könyv, amely egyebek között a külső források diverzifikálását irányozta elő. Negatívan érinthetik az energiadialógus alakulását az Unión belüli érdekellentétek, amelyek a közös energiapolitika hiányával és az orosz exportkapacitások korlátaival együtt a bilaterális alkukat fel- és az Uniós fórumokat leértékeli. Az energiaellátás korábbi zökkenői mindazonáltal eltörpülnek a 2009. januári gázkrízis fényében. Az EU felé egyelőre kizárólagos tranzitpozíciót élvező Ukrajna és Oroszország ismételt gázár-vitája mintegy kéthetes ellátási szünetet eredményezett – január első napjaiban csökkent, majd január 6-án teljesen megszűnt az orosz gáz szállítása. Az egészen január 20-ig elhúzódó gázkimaradás hatására Szlovákiában és Bulgáriában komoly ellátási zavarok keletkeztek. A válsághelyzet rendezésébe az EU is bekapcsolódni kényszerült, egyrészről a vitás felek közti közvetítőként, másrészt a belső ellátási problémák áthidalását célzó koordinációs szerepkörben. Az EU röviddel a krízis rendezése után döntött a már említett belső hálózati infrastruktúra-fejlesztési projektek közösségi finanszírozásáról. A történtek elemzése alapján megállapítható, hogy (1) az EU korábbi diverzifikációs törekvései helyesnek bizonyultak, (2) ugyanakkor a megvalósítást fel kell gyorsítani, és a diverzifikáció nem kizárólag új szállítók, hanem új szállítási útvonalak szükségességét is felveti. (3) Az Unión belüli szolidaritásnak infrastruktúra- és kapacitás korlátai vannak és bár az energiaellátás biztonságának garantálása egyértelműen tagállami hatáskör, (4) az ellátási zavarok felvetik a tagállami energiarendszerek ellátásbiztonsági szempontú áttekintését és megkérdőjelezik az energiabiztonság kizárólagos tagállami kompetenciáját. (5) Végül, az EU-orosz kapcsolatok fejlődését kedvezőtlenül befolyásolják a történtek. Ezzel együtt a kölcsönös függés rövidtávon biztosan nem változik, így minden eddiginél nagyobb szerepe lesz a párbeszéd folytatásának és a stratégiai partnerség megújításának.

[102] A gázár-vita következtében 2006. január 1-jén a Gazprom beszüntette a gázszállítást Ukrajnába, amely az európai szállítást is érintette. A felek megállapodtak, hogy Oroszország a földgázt – piaci áron - a RosUkrEnergo vállalatnak értékesítik, amely Közép-Ázsiából is importál gázt. Ukrajna 2006. január 4-én kötött megállapodása rögzítette az elkövetkező öt évben vásárolandó mennyiséget és árat. A szerződést évente felülvizsgálják és a feltételeket a piaci árakhoz igazítják. 2007-ben Ukrajna kezdeményezte, hogy térjenek vissza a barter megállapodáshoz, amely szerint földgázt kap a tranzitért cserébe.

3. A külső energiapolitika, mint együttműködési modell

3.1. Alapelvek

Geden, Marcelis és Maurer[103]kutatását alapul véve, a vonatkozó közösségi dokumentumok elemzésének eredményeit és a legutóbbi fejleményeket is integrálja a politika alapelveit tartalmazó alábbi felsorolás, amelynek alapján a következő konszenzusos *alapelvek* rajzolódnak ki az EEEP formálódásában:

- A közös hang igénye – a koherencia elve, amely feltétele, s talán egyben a legnagyobb kihívása a 27 tagú Közösség kormányközi politikaalkotásának.
- A kooperáció elve (a harmadik országokkal, ezen belül a stratégiai partnerekkel kialakított együttműködések, két- és többoldalú megállapodások létrehozása során együttműködő attitűd jellemzi az EU-t).
- A diverzifikáció elve szorosan összefügg a tartósan 50% feletti importfüggőséggel rendelkező EU ellátásbiztonsági érdekeivel, amelynek szerepe különösen felerősödött a 2004-es keleti bővítéseket követően.
- Az integráció (normaexport) elve az EU modernizációs centrum szerepkörével függ össze, a szomszédos, csatlakozni kívánó térségekben jelentős – nagyrészt sikeres – erőfeszítéseket tesz energiapiaci, környezetvédelmi vívmányai kiterjesztésére („modernizációs spillover"), amely energiabiztonsági és piaci érdekeit egyaránt szolgálja.
- A szolidaritás elve a belső energiapolitikában a kríziskezelés lehetőségeinek bővítése folytán érinti az EEEP-t, a külkapcsolatokban az egyre kiterjedtebb energia-dimenzióval rendelkező fejlesztéspolitikán keresztül valósul meg.

Fenti alapelvek az egyes tagországok érdekei szerint és az egyes földrajzi relációkban más-más súllyal jelennek meg, de átfogóan jelen vannak a közösség és a tagországok külkapcsolati aktivitásában, törekvéseiben, közös alapot szolgáltatva az EEEP számára.

[103] Oliver Geden, Clémence Marcelis, Andreas Maurer: Perspecitves for the European Union's External Energy Policy: Discourse, Ideas and Interest sin Germany, the UK, Poland and France *Working Paper FG1, 2006/17, SWP (Stiftung Wissenschaft und Politik)* Berlin

3.2. Célterületek és cselekvési szintek

A dokumentumelemzés tapasztalatai alapján az uniós külső energiapolitika maga is a három klasszikus energiapolitikai cél mentén ragadható meg. A célokhoz kapcsolódó tevékenységek kompetencia-megosztása alapján az egyes *részterületek* más-más szintű külkapcsolati aktivitást feltételeznek, így *három külkapcsolati cselekvési keret* bontakozik ki. (1) Az ellátásbiztonság javítása tagállami hatáskörben, a Közösség támogató erőfeszítései közepette, (2) a versenyképes, olcsó energiaellátás a szomszédos területekre kiterjesztett regionális piaci integráció keretében, közösségi kompetenciákra építve valósul meg. (3) A fenntartható energiapolitika képviselete globális méretekben, a multilaterális szabályrendszerre és saját normarendszerére támaszkodva működik.

Ellátásbiztonság – tagállami cselekvés, közösségi támogatás

Az ellátásbiztonság az energia-mix meghatározása és a megszakítottság nélküli ellátás szavatolása révén tagállami kompetenciába tartozik, így a külkapcsolatok elsősorban a tagállamok szintjén realizálódnak. Ezzel együtt, az integrációs folyamatok tovagyűrűző hatásaként az ellátásbiztonságot segítő közösségi koordinációs mechanizmusok is megfigyelhetők. Egyrészt, *a hálózatos szállítási infrastruktúrákból* adódó összekapcsoltság – különösen a transzeurópai hálózatok fejlesztése – révén az energiabiztonság túlnő a nemzeti kereteken. Másrészt, az EU, mint *nemzetközi aktor megerősödése* feltételezi, hogy krízishelyzetekben megnyilvánuljon, illetve kríziskezelő képességekkel rendelkezzen, a közös álláspont hiánya ilyen esetekben ugyanis a közösséget politikailag leértékelheti. Harmadrészt, a *belső hatáskörök bővülése* fokozatosan visszaigazolja a Közösség bevonását a külkapcsolatok kezelésébe (pl. a belső energiatranzit kérdése kapcsolódik a külső határokon megvalósuló tranzithoz, s így segíti a Közösség megfelelő kompetenciáinak kialakulását nemzetközi szinten is).[104] A közös politikák jogosítványaira építő további koordinációs mechanizmusok is szolgálhatják az energiabiztonságot, pl. a „kölcsönös energiafüggőségre" vonatkozó rendelkezések beépítése a termelő országokkal kötendő megállapodásokba, amelynek alapja az EU, mint kereskedelmi partner egységes fellépése.

Az uniós szint sem homogén. Natorski és Herranz-Surralés a Tanács, a Parlament és a Bizottság energiaügyi diskurzusának elemzésekor arra a következtetésre jut, hogy a közösségiesedést célzó szereplők nem működnek hatékonyan a biztonság eltérő megközelítése miatt. A Bizottság közösségi perspektívát jelenít meg, az ellátásbiztonság szekuritizációja itt az európai gazdaság, az integráció és az egyéni érdekek fenyegetettségében nyilvánul meg. A Parlament diskurzusának középpontjában az európai polgárok életmódja, az energiaforrásokhoz, mint globális javakhoz való viszonya áll. A Tanács és a tagállamok elsősorban a nemzeti energiarendszerekre, az energetikai függetlenségre összpontosítanak. A külső energiapolitika biztonsági és geostratégiai vonatkozásai megnehezítik a Bizottság szerepének növelését, ezért továbbra is a terület kormányközi kezelését

[104] Haghighi [2008] 241.

szorgalmazzák.[105]Az ellátásbiztonság növelésére az EEEP területén egyrészről a klasszikus külpolitikai eszközök alkalmazása, másrészről az import diverzifikálása jön szóba, amely az exportőr- és tranzitállamokkal való megállapodások rendszerén és az infrastruktúra fejlesztésén keresztül növelhető, és amelyben a tagállami erőfeszítésekhez az EU politikai keretet és fejlesztési forrásokat biztosít. Az EEEP egyik nagy kihívása, miként képes a tagállamok energiabiztonságát javító, konvergenciáját segítő kezdeményezéseket támogatni.

Versenyképesség – regionális piaci integráció

A versenyképesség mint globális cél a világgazdasági makro-régiók versenyében a külső energiapolitika elsődleges, átfogó célja kell, hogy legyen, különösen az 50% feletti importfüggőségi ráta figyelembe vételével. A versenyképesség, olcsóság kritériumát elsősorban a regionális villamos energia- és gázpiaci integráció szolgálja, amely az uniós szabályokon alapulva, de az Unióra korlátozódva biztosít hatékonyabb működést. Az egységes piac kiterjesztése, az összeurópai energiaközösség koncepciója is jelzi, hogy az EU *energiapiaci érdekei túlmutatnak földrajzi határain*.

Az EU külkapcsolati célkitűzései ezen a területen (1) átláthatóbb, kiszámíthatóbb feltételeket eredményező nemzetközi befektetési, szállítási és árképzési mechanizmusok kidolgozásának ösztönzése. (2) Kedvező importfeltételek előmozdítása az energiadiplomácia eszközeivel. (3) Hatékony, korszerű technológiák átadása a fejlesztéspolitika keretében, illetve a kedvezőtlen energiahatékonyságú szállítóknak a források jobb kihasználása érdekében. (4) Az uniós energiacégek külső gazdasági érdekeinek energiadiplomáciai támogatása, lévén a szállítók meghatározó részénél a közvetlen, vagy közvetett állami befolyás a szénhidrogén-iparban jelentős (lásd Algéria, Oroszország példáját), amely hasonló beavatkozást feltételez a vásárlók részéről is.

Fenntarthatóság – közösségi fellépés a globális színtéren

A szakirodalomban viszonylag kevés szó esik az EEEP globális aspektusáról. A fenntartható fejlődés célkitűzése, akár az energiaszektor működésének közvetlen hatásait, akár a szénhidrogén-alapú közlekedést, akár a Föld erőforrásainak felélését tekintjük, globális fellépést igényel, amelynek az EU aktív részese. Noha a környezet védelme megosztott hatáskörben van, az EU-modell szerves részeként ez az egyik olyan terület, ahol az EU közös hangját a legkönnyebb megtalálni. Az EEEP környezetvédelmi dimenziója jelentős fejlődésen ment keresztül az elmúlt évtizedekben. A környezetvédelem horizontálisan beépült az ágazati politikák alakításába, az energiapolitikában pedig – annak különösen erős fenntarthatósági összefüggései miatt – a külkapcsolati tevékenység meghatározó elemévé nőtte ki magát.

Az EU a klímaváltozás elleni küzdelem élharcosa, a széndioxid-kibocsátást korlátozó egyoldalú vállalások, a kvótarendszer bevezetése és a kibocsátás kereskedelem

[105] Michal Natorski – Anna Herranz Surralés [2008]: Securitizing Moves To Nowhere? The Framing of the European Union's Energy Policy, Journal of Contemporary European Research, Vol. 4, No. 2, 71-89.

beindítása jelzik elkötelezettségét. A kérdés átfogó szabályozására a kiotói jegyzőkönyv tett kísérletet, amelynek az EU, illetve tagországai is részesei. Az EU ösztönzi a megújuló energiahordozók felhasználását az energia- illetve a közlekedési szektorban, bevezette az energia-címkét, a lakások energia-tanúsítványát, harmonizálta a tagállami energiaadóztatás minimális mértékét.[106] A fenntartható fejlődést szolgáló K+F tevékenységtől az EU saját technológiai versenyelőnyének megteremtését is reméli. A környezeti fenntarthatóság a Növekedési és Foglalkoztatási Stratégia „Európa 2020" három fő pillérének egyikévé lépett elő.

3.3. Eszközök

Az EU külső energiapolitikai céljai elérésére a külgazdaság-politika, az energiapolitika és a kül- és biztonságpolitika széles eszköztárát, intézményrendszerét alkalmazhatja. Az energiaügyi külkapcsolatok áttekintése után három fő eszközcsoport körvonalazódik.

Normaexport

A normaexport az EU sikeres külpolitikai gyakorlata, amely a másodlagos jog szomszédos térségekre való kiterjesztésében érhető tetten, mind a kilencvenes évek elején, a kelet-közép-európai országok átalakulásában, mind pedig az ezredfordulót követően a Nyugat-Balkánon kifejtett tevékenységében megjelent. Mindennek előfeltétele volt a környezetvédelmi és belső energiapiaci szabályok kialakulása.

Kérdés, hogy a normaexport sikere mitől függ és milyen korlátok között érvényesül. Haghighi szerint *minél kiterjedtebb a másodlagos jog, annál nagyobb a külső kompetenciák kiterjesztésének lehetősége a Közösség számára*.[107] Youngs szerint, amennyiben igaz az az állítás, hogy a külkapcsolatok ott koherensebbek, ahol a belső acquis kiterjedtebb, akkor a belső energiapolitika divergenciái szükségszerűen aláássák a külső energiastratégiát. Ha pedig figyelembe vesszük a belső érdekkülönbségeket és az energiatermelő országok rezisztenciáját a piac-vezérelt logika iránt, nagy a valószínűsége, hogy a kapcsolatok visszaesnek a technikai együttműködés, illetve a bilaterális alkuk szintjére.[108]Ennek alapján két aspektust érdemes kiemelni. Egyrészt a normaexport eredményességét behatárolja a belső energiapolitika fejlődése, gátolják annak hiányosságai, divergenciái. Másrészt, célterületeit illetően földrajzi értelemben is fontos határvonal rajzolódik ki. Míg ugyanis a környező tranzit országokkal az EU-nak (mint modernizációs centrumnak) közös szabályozási térséget sikerült létrehoznia, addig az exportőrök döntő részével ilyen normaközösségre egyelőre nincs remény. Az exportőrök saját játékszabályaikat kívánják alkalmazni az energiaszektorban, az EU pedig nem rendelkezik azzal a politikai erővel, amellyel ezen érdemben változtatni tudna.

[106] Lásd részletesen: Fodor László [2010]: Az Európai Unió klíma-energiacsomagja.
[107] Haghighi [2008], 241.
[108] Youngs [2007] 15.

Strukturált párbeszéd

A strukturált párbeszéd alatt azokat a két- esetleg többoldalú energiaügyi partnerségeket, együttműködéseket értjük, amelyeket az EU az energiapiaci vívmányait nem, vagy csak részben alkalmazó szállító, vagy tranzitállamokkal alakít ki energiapolitikai céljai előmozdítására. A célok között a beruházási és kereskedelmi jogi keretek kialakítása, termelési- és exportkapacitások, beruházási és kereskedelmi feltételek javítása, a harmadik feles hozzáférés, közös készletezés kérdései szerepelnek.

A strukturált párbeszédre vonatkozó elgondolás már a 2000. évi zöld könyvben megjelent, amely a termelő országokkal való kapcsolatokat állandó, a környezeti, technológiafejlesztési és befektetési kérdésekre is kiterjedő dialógusok kereteiben képzelte el. A cél az volt, hogy a párbeszéd ne csupán a piaci folyamatok lereagálását tegye lehetővé, hanem növelje a stabilitást, a piac és az árképzési mechanizmusok átláthatóságát, és terjedjen ki minden közös érdek alá eső egyéb területre (környezetvédelem, technológiatranszfer). A 2006-os zöld könyv megfogalmazta a kölcsönös függőségre épülő energia partnerségek, a két- és többoldalú párbeszéd szükségességét a termelő és tranzitállamokkal.[109] Az EU Oroszország mellett további fontos energetikai partnereivel, Norvégiával, Indiával, Kínával és az OPEC-kel is energiaügyi dialógust létesített. E kapcsolatokban a globális energiapiaci verseny, az energiahatékonyság, a szabályozói együttműködés és a kutatás, Kína és India esetében a „majdnem tiszta" szén technológiák ösztönzése kapott helyet. A Bizottság közös nyilatkozatokat írt alá Jordániával, Marokkóval, és olyan, energiaügyi jelentőségű regionális együttműködési kezdeményezések valósultak meg, mint az EU-Afrika partnerség, a fekete-tengeri szinergia és a keleti partnerség, de az EU mediterrán, illetve közép-ázsiai térségre irányuló stratégiája is jelentős energiaügyi relevanciával bír.[110]

4. sz. táblázat: Az Európai Unió szomszédságát érintő, energetikai jelentőségű multilaterális külkapcsolati szervezeti keretei

Harmadik országok	ECT	ENP	Euromed partnerség	EU-GCC kooperációs megállapodás	Baku-folyamat	INOGATE program	Fekete-tengeri-szinergia	Keleti partnerség	Energia-közösség	BASREC
Marokkó										
Algéria										
Tunézia										
Líbia										
Egyiptom										
Izrael										
Jordánia										
Palesztin Hatóság										

[109] Oroszország, Norvégia, Ukrajna, a kaszpi- és a mediterrán-térség, az OPEC és a GCC

[110] EU External Energy Policy: A Comprehensive Efficiency Directive to Secure EU Energy Supply http://eeuropeanrussianaffairs.suite101.com/artide.cfm/eu_external_energy_policy#ixzz0jb2z77ro

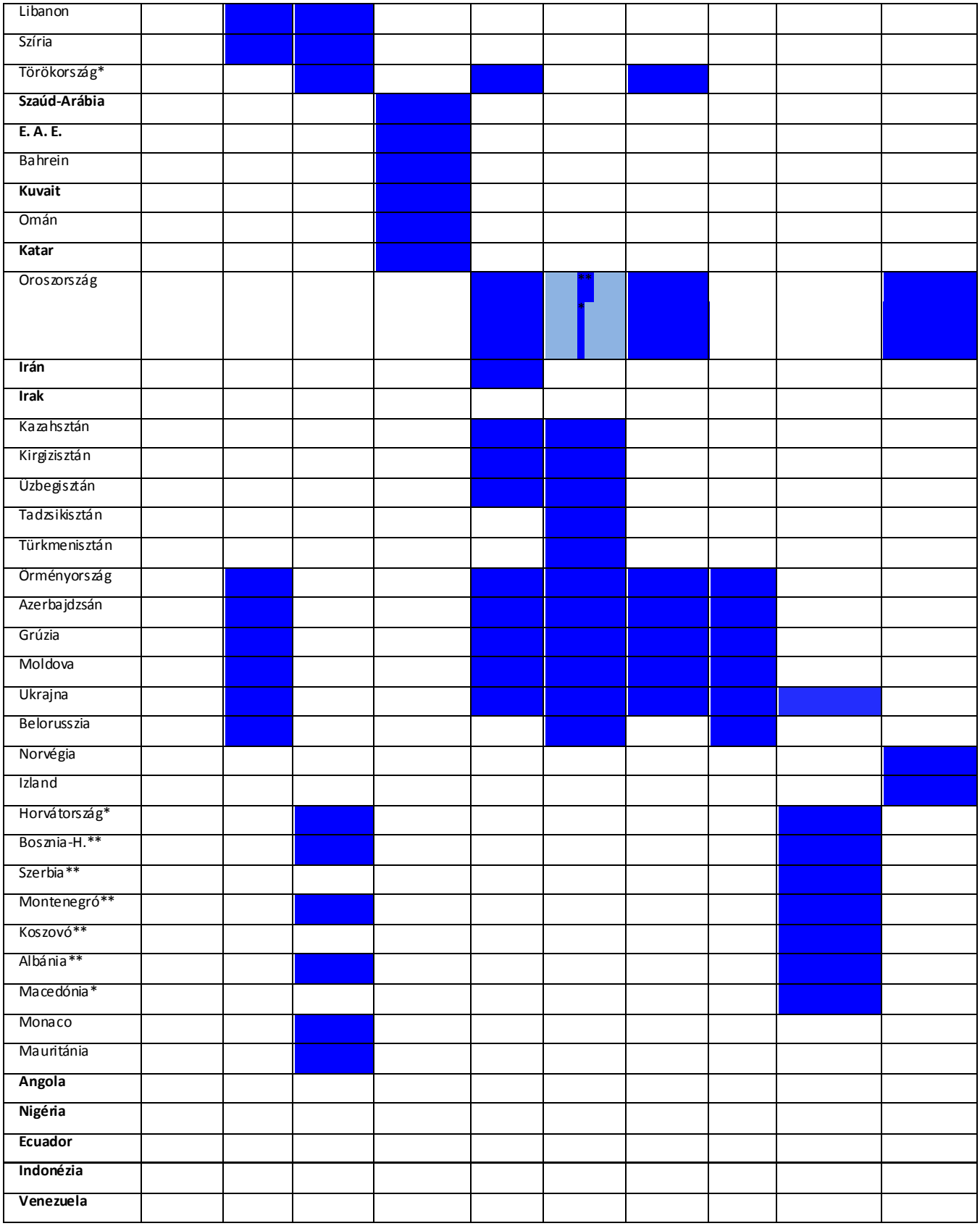

*tagjelölt országok

** potenciális tagjelölt országok

*** megfigyelő

OPEC-tagok vastag betűvel kiemelve

Fenti táblázat összefoglalja az EU tágabb szomszédságát érintő, energetikai szempontból releváns multilaterális együttműködések szervezeti kereteit. A gyakori átfedések arra utalnak, hogy az EU külkapcsolati rendszere, illetve annak fejlesztése többségében nem képes átfogóan kezelni az energia kérdését. Az energetikai megállapodások gyakran szétfeszítik a hagyományos külkapcsolati kereteket, amely megnehezíti a tagállamközi érdekartikulációt és a közös hang megtalálását is az egyes konkrét kérdésekben.

Horizontális programok

Az EU külső energiapolitikai eszközrendszerének harmadik elemeként azok a horizontális programok körvonalazhatók, amelyek közvetlen, vagy közvetett értelemben támogatják a célok megvalósulását.

Az *infrastruktúra-prioritások* meghatározása, illetve ezek finanszírozási eszközeinek kialakítása hozzájárul mind a földrajzi, mind a forrásdiverzifikáció javításához. A transzeurópai hálózatok (TENs) intézménye és a hozzá kapcsolódó finanszírozás nagyban hozzájárul mind a belső, mind a külkapcsolati kohézió folyamatához. A harmadik országbeli infrastruktúrafejlesztési programok (pl. INOGATE) közvetve szintén az energiabiztonsági célok teljesülését szolgálják.

A *direkt és indirekt ellátásbiztonsági eszközök;* a közösségi prioritások meghatározása és ezek képviselete (pl. az EU-orosz energiadialógus keretében) megkerülhetetlen eleme a külső energiapolitikának és egyben a közös érdek-artikuláció mozgatórugója. Ide tartoznak a fizikai (infrastrukturális) és környezeti biztonság, a kritikus infrastruktúrák védelme az EU határain kívül, a korai figyelmeztető rendszerek kialakítása, a dúsított uránium értékesítésére vonatkozó nemzetközi rendszer, illetve a stratégiai készletezés előmozdítása, a partnerországokkal közös készletek tartásának ösztönzése.

Az *energiahatékonyság, a megújuló energiaforrások* és az alacsony CO2-kibocsátás ösztönzése világszerte mind a fenntartható fejlődés, mind az EU technológiai vezető szerepének erősítése szempontjából fontos irány, amely indirekt módon a szénhidrogén-import mérséklése révén az EEEP mozgásterét is befolyásolja.

A *non-proliferáció*, az atomenergia békés és biztonságos felhasználását célzó törekvések szintén megjelennek a külkapcsolatokban. A kérdés politikai jelentősége mellett – amelyet az IAEA tevékenységéhez igazodóan fejt ki az EU –, annak biztonsági és technológiai kérdései is jelentősek. A 2008. december 9-én megtartott TTE-tanácsülés következtetései szerint a harmadik országoknak nyújtott nukleáris biztonsági és védelmi segítségnek közös egyetértésen kell alapulnia, az érdekelt harmadik államnak hivatalos eljárást kell végigvinnie a Bizottságnál, hogy abban részesüljön.[111]

[111] El kell fogadniuk az atomsorompó elveit, és részes felei kell, hogy legyenek az IAEA keretében a nukleáris biztonságról és védelemről szóló egyezményeknek, vagy bizonyítaniuk kell a csatlakozás iránti elkötelezettségüket. A kutatóreaktorokkal rendelkező, de atomenergia-termelő kapacitás kiépítését nem tervező országokkal a segítségnyújtás a biztonsági és védelmi helyzet fényében valósulna meg. A termelő kapacitás kiépítését

Az *európai fejlesztéspolitika* keretében az energia az együttműködés és a felzárkózás egyik ígéretes területévé vált. Számos fejlesztési forrás, program, projekt célozza a fejlődő, illetve legkevésbé fejlett országok energia-hozzáférésének és a globális, környezettudatos fejlődés meghonosításának előmozdítását, az EU-normákkal összhangban. Utóbbi kapcsán egyre hangsúlyosabban jelenik meg pl. Afrika esetében a kontinens megújuló energiaforrásainak, elsősorban a napenergiának a kiaknázása és az ezt szolgáló technológiai és gazdasági kooperáció alapjainak lerakása.

tervező országok esetében a szabályozási hatóságok és a műszaki támogató szervezetek felé követelmény a nukleáris fejlesztési program hitelessége és ütemterv kidolgozása.

Következtetések

A külső energiapolitika a közösségi döntés-előkészítő anyagok, stratégiák és joganyag elemzése alapján *formálódó, kvázi-politikaként* jelenik meg, amelynek egyik jellegzetessége a „közös hang" biztosítására való törekvés. E törekvés nem új keletű, végigkísérte a nyugat-európai gazdasági integráció történetét a hatvanas évektől megugró szénhidrogén-importfüggőségtől napjainkig. Az energiaügyi külkapcsolatok fejlődéstörténeti- és kompetenciaelemzése ugyanakkor világossá teszi, hogy az Unió külkapcsolatainak egyes területein a gyakorlatban *már működik a külső energiapolitika*. Uniós szintű külső energiapolitikai aktivitásra ott kerülhetett sor, ahol szilárd belső normák alakultak ki, és ezeket a szabályokat az EU külkapcsolataiban is érvényre kívánja és tudja juttatni. Az EEEP legjellemzőbb példája a Közösség energiaügyi vívmányainak délkelet-európai államokra való kiterjesztését szolgáló, 2005-ben aláírt Energiaközösségről szóló szerződés, amely a maga nemében elsőként biztosította, hogy az EU, mint részes fél önállóan, a tagállamok nevében nemzetközi kötelezettségeket vállaljon. A szerződés részeseként az EU önálló nemzetközi jogi aktorként lépett fel és normarendszerét fontos tranzitországokra kiterjesztve mérsékelte kiszolgáltatottságát. A szilárd belső normák kialakulásának szerepét, mint az egységes külkapcsolati megközelítés alapfeltételét indirekt módon bizonyítja a közösségi stratégiák retrospektív elemzése is. Már a hatvanas évek első felétől léteztek törekvések az ugrásszerűen megnőtt importfüggőség csökkentésére, az energia-mix módosítására, a szállítókkal való tárgyalások közösségi szintre emelésére, a külkapcsolati fellépés koordinációjára. Az importfüggés állandósulása, az olajárrobbanások és ellátási zavarok sem hoztak egységes külkapcsolati fellépést mindaddig, amíg ahhoz a belső piaci és versenyszabályok közös platformot nem teremtettek. Körvonalazódik ugyanakkor a közös fellépés egy másik tényezője is: az Unió önálló politikai alakulattá fejlődése, amely az ebből fakadó spillover jelenségek révén egyre szélesebb bázist teremt az EEEP számára. Az EU, mint polity megerősödése az EEEP kibontakozása (nemzetközi szerződések, stratégiai partnerségek létrehozása, stb.) során is jól követhető.

Az EU külkapcsolatai koncentrikus körök mentén ragadhatók meg, amelyekben az uniós normarendszer eltérő intenzitással érvényesül. Mindez az energiaügyek területén is megfigyelhető. Az EGT államai csaknem teljes egészében elsajátították a közösségi normarendszert. Az Energiaközösséget alkotó délkelet-európai államok esetében az uniós energiapolitika és piaci szabályozás alkalmazása jellemző, míg a „külső körben" elhelyezkedő keleti szomszédok és Oroszország viszonylatában a

jogszabályi harmonizáció már tárgyalások kérdése.[112] Az európai integrációban közvetlenül érdekelt, az EU-ra, mint modernizációs centrumra tekintő – elsősorban tranzit – országokban tehát a normaexport sikerrel működik. Az energiaügyi integráció uniós politikai határokon átívelő folyamata egyfajta, a tagjelölt országok felé megnyilvánuló *modernizációs spillover* hatásra is utal. A szállítói relációkban a normaexportőri kísérletek mellett a kölcsönös előnyökre építő, komplementaritáson alapuló külkapcsolat építés (strukturált párbeszéd) jellemzi az Unió külső energiapolitikai eszközrendszerét. Utóbbi talán legjelentősebb eleme az EU-orosz energiadialógus. Az eszközrendszer harmadik elemét horizontális programok képezik, ide sorolható a transzeurópai hálózatok fejlesztése, amelynek során lehetőség van harmadik országokkal megvalósuló együttműködésre, valamint az atomenergia békés felhasználásához kapcsolódó törekvések és a fejlesztéspolitikai erőfeszítések. Az EU kulcsszerepre törekszik a multilaterális nemzetközi megállapodások létrehozásakor és a nemzetközi szervezetekben, a tagállamok és a Bizottság álláspontjának összehangolása azonban még számos kérdést felvet.

A normaexport korlátait az eredendően közösségi kezdeményezésű, 1994-ben aláírt ECT példája igazolja. Az alapvetően a WTO-normákra támaszkodó, az exportőrök érdekeit kevéssé tükröző szerződés fennakadt az EU legfontosabb szénhidrogén-szállítóinak gyűrűjén, így egyebek között nem sikerült kiterjeszteni Oroszországra, Algériára, és az Öböl-térség államaira sem. Az EEEP tehát a belső együttműködés „folytatásaként" jelenik meg a délkelet-európai energiaközösség rendszerében, míg az elsősorban ellátásbiztonság-centrikus EU-orosz együttműködés alakulása jól jellemzi a tagállami-közösségi kompetenciák kettősségének tartós jelenlétét. Az exportőrök saját játékszabályaikat kívánják alkalmazni az energiaszektorban, az EU pedig nem rendelkezik azzal a politikai erővel, amellyel ezen érdemben változtatni tudna.

Az energiaügyi külkapcsolatokban az EU rugalmas, kellő cselekvési szabadságot biztosító együttműködések kialakítására törekszik, amelynek eredményeképpen dinamikusan fejlődő, de szövevényes, nehezen áttekinthető kapcsolatrendszer alakult ki. Az átfedések arra utalnak, hogy az EU által kialakított külkapcsolati rendszer az esetek többségében nem képes egységesen, hatékonyan kezelni az energia kérdését. Az energetikai megállapodások gyakran szétfeszítik a hagyományos külkapcsolati kereteket – részben azért, mert az energiaexportőrök nem feltétlenül szomszédosak az Unióval, részben pedig azért, mert a *külpolitika spektrumának kibővüléséből* adódó koordinációs- és kompetenciakérdéseket az EU egyelőre nem kezeli megfelelően –, amely nemcsak a kapcsolatrendszert teszi kevésbé átláthatóvá, koherenssé, de megnehezíti a tagállamközi érdekartikulációt és a közös hang megtalálását is. Az EEEP koherenciájának megteremtését az energiapolitikai célok és a politikát segítő eszközök, valamint az azokhoz kapcsolódó döntési sémák, hatáskörök sokrétűsége, a tagállami és közösségi kompetenciák keveredése nehezíti. A politikaalkotás áttekinthetőbb kereteinek kialakításához a tanulmány egy hármas cél-eszköz elhatárolásra tesz javaslatot, a három klasszikus energiapolitikai cél mentén. A tevékenységek kompetencia-megosztása alapján az egyes *részterületek* más-más szintű külkapcsolati aktivitást feltételeznek, így *három külkapcsolati cselekvési keret* bontakozik ki. (1) A *tagállamok hatáskörében* az energiapolitika célterületei közül az ellátásbiztonsághoz kapcsolódó feladatok (az energia-mix meghatározása és a védelem) vannak. Az

[112] Westphal [2007.] 206., idézi Joób [2007]

ellátásbiztonság javítása tagállami hatáskörben, a Közösség támogató erőfeszítései közepette kerül sor. (2) A versenyképes, olcsó energiaellátás a szomszédos területekre kiterjesztett regionális piaci integráció keretében, közösségi kompetenciákra építve valósul meg. (3) A fenntartható energiapolitika képviselete globális méretekben, a multilaterális szabályrendszerre és saját normarendszerére támaszkodva működik.

A „közös hang", az egységes külkapcsolati fellépés szükségképpen az ellátásbiztonság terén jelenti a legnagyobb kihívást. Az EEEP lehetőségét megőrző kompromisszumot egyrészt az olyan kormányközi mechanizmusok nyújtanának, amelyek az energia területén gyorsabb, rugalmasabb döntéshozatalt tesznek lehetővé. Másrészről, a közös politikák mögötti felhatalmazásokra építve – a normaexport nyomdokain – folytatható a már megkezdett közös külső energiaügyi fellépés kereteinek kialakítása. Harmadsorban az ECT és a fenntartható fejlődés nemzetközi jogi keretei biztosítanak átfogó szabályozást. Az EEEP az európai modell alapelveinek érvényre juttatásán keresztül szélesebb értelemben is összekapcsolódik az EU, mint nemzetközi aktor normaexportőri tevékenységével. A modell fő elemei, az akadálytalan versenyen, a diszkriminációmentességen alapuló gazdaság, a fenntartható fejlődés, a környezet megóvása, illetve az egyént középpontba állító szociális dimenzió. Mindezek keretbe foglalása, koherenciájuk megteremtése az EEEP szempontjából még várat magára.

Irodalomjegyzék

Africa-EU Partnership on Energy 2007. http://ec.europa.eu/development/icenter/repository/EAS2007_action_plan_energy_en.pdf

Africa-EU Strategic Partnership. A Joint Africa-EU Strategy 2007. http://ec.europa.eu/development/icenter/repository/EAS2007_joint_strategy_en.pdf

Agreement regarding the Nabucco project, signed on 13 July 2009 in Ankara, Turkey http://www.kulugyminiszterium.hu/NR/rdonlyres/1C1C5D2A-DC4E-425F-9D56-056B0DB09D8F/0/090714_nabucco_agreement.pdf

Andersen, Svein S. [2000]: EU Energy Policy: Interest Interaction and Supranational Authority, Arena Working Papers 2000/05, http://www.arena.uio.no/publications/wp00_5.htm#bånn

Balázs, Péter [2002]: Az Európai Unió külkapcsolatai és Magyarország, KJK Kerszöv Budapest

Blahó András-Palánkai Tibor-Kengyel Ákos [2004]: Regionális integrációk és blokkok in: Blahó András (szerk): Világgazdaságtan. Gazdasági fejlődés és diplomácia, AULA Budapest

Bóka Éva [2008a]: Az európai integráció, Corvina Kiadó, Budapest

Bokorné Szegő Hanna [2003]: Nemzetközi jog. Aula, Budapest

A Budapesti V4+ Energiabiztonsági Csúcsértekezlet Nyilatkozata 2010. február 24. http://www.kum.hu/NR/rdonlyres/7FB2C98F-1779-4721-AB6F-EDBE92B1325C/0/V4_Energia_Nyilatkozat.pdf

Burai-Kovács János: Energiajog in: Ficzere-Forgách (szerk.): Közigazgatási jog, Osiris 2005

Commission of the European Communities [2000]: Green Paper COM(2000) 769

Commission of the European Communities [2006] : Green Paper COM(2006) 105

Commission of the European Communities [2006]: Annex to the Green Paper. What is a stake – Background document, SEC(2006) 317/2 http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy/doc/2006_03_08_gp_working_document_en.pdf

Commission of the European Communities/ SG/ HR for the European Council [2006]:An External Policy to Serve Europe's Energy Interests (S160/06) http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/international/doc/paper_solana_sg_energy_en.pdf

Commission of the European Communities [2006]: External energy relations – from principles to action COM(2006) 590 final

Commission of the European Communities [2007]: An Energy Policy for Europe COM(2007) 1 final

Commission of the European Communities [2007]: Black sea synergy - A new regional cooperation initiative COM(2007)0160 final

Commission of the European Communities [2007]: A Strong European Neighbourhood Policy COM(2007) 774

Commission of the European Communities [2007]: Commission Staff Working Document – EU Energy Policy Data 10.10.2007.

Commission of the European Communities [2008]: Western Balkans: Enhancing the European perspective COM (2008) 127

Commission of the European Communities [2008]: Second Strategic Energy Review: an EU energy security and solidarity action plan {COM(2008)781

Commission of the European Communities [2008]: Eastern Partnership COM (2008) 823. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52008DC0823:EN:NOT

Commission of the European Communities [2008]: Europe's current and future energy position, Demand – resources – investments, Commission Staff Working Document accompanying the Second Strategic Energy Review SEC (2008) 2871

Commission of the European Communities [2009]: Impact Assessment for the Communication on Investing in the Development of Low Carbon Technologies (Set-Plan) Commission Staff Working Document SEC(2009) 1297

Commission of the European Communities [2010]: Europe 2020 – A strategy for a smart, sustainable and inclusive growth COM(2010) 2020

Commissioner Piebalgs launches the new Euro-Mediterranean energy partnership IP/07/1945, 7/12/2007 http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/07/1945&format=HTML&aged=0&language=en&guiLanguage=en

Commissioner Piebalgs calls on energy companies to play an active role in implementing the new Euro-Mediterranean region energy partnership IP/07/1886, 10/12/2007 http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/07/1886&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en

Common Strategy of the European Union on Russia of 4 June 1999 (1999/414/CFSP) HL L157/1. 24.6.1999. http://eur-lex.europa.eu/pri/en/oj/dat/1999/l_157/l_15719990624en00010009.pdf

Council of the European Union [2007]: Presidency Conclusions 8 and 9 March 2007. European Council Action Plan (2007-2009) Energy Policy for Europe (EPE)

Council of the European Union [2008]: Presidency Conclusions 11 and 12 December 2008. 17271/08.

Council of the European Union [2009]: International relations int he field of energy. Information by the Presidency and Commission 9852/09

Deák András György [2008]: Új kontextusban az orosz energetika, Nemzet és Biztonság, 2008. január

Dől az olajbevétel Oroszországban Világgazdaság, 2007. február 14. http://vg.hu/index.php?apps=cikk&cikk=161616&aloldal_id=11

EC Directorate-General for Energy [1999]: Energy in Europe. Economic Foundations for Energy Policy. http://ec.europa.eu/energy/library/executive_sum.pdf

Energia Charta Szerződés (kihirdette az 1999. évi XXXV. tv.)

EU-GCC Cooperation Agreement, HL L 054 , 25/02/1989 p. 0003 - 0015

EU – OPEC Energy Dialogue 6th meeting Vienna, 23 June 2009., Joint Press Release PRES/09/194 http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PRES/09/194&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en

EU-Russia Agreement on Partnership and Cooperation http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/pca/pca_russia.pdf

EU - Russia Energy Dialogue http://ec.europa.eu/energy/russia/overview/issues_en.htm

EU - Russia Energy Dialogue, The Seventh Progress Report http://ec.europa.eu/energy/russia/joint_progress/doc/progress7_en.pdf

EU - Russia Energy Dialogue, The Eighth Progress Report http://ec.europa.eu/energy/russia/joint_progress/doc/progress8_en.pdf

EU - Russia Energy Dialogue, The Ninth Progress Report http://ec.europa.eu/energy/russia/joint_progress/doc/progress9_en.pdf

EU-Russia Energy Dialogue, The Tenth Progress Report Moscow, November 2009.

The EU and South East Europe sign a historic treaty to boost energy integration – European Commission Press Release Reference: IP/05/1346 Date: 25/10/2005

Európai Bizottság [2006]: Az energiapolitikát érintő külkapcsolatok - az elvektől a cselekvésig, COM (2006) 590

Európai Parlament Belső Politikák Főigazgatósága, C. Politikai Részleg, Állampolgári Jogok és Alkotmányos Ügyek [2007]: Az Északi Áramlat gázvezetékberuházás és annak stratégiai jelentősége http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/703/703356/703356hu.pdf

Az Európai Unió Tanácsa- Az EU és Közép-Ázsia: az új partnerségre irányuló stratégia 2007. május http://register.consilium.europa.eu/pdf/hu/07/st10/st10113.hu07.pdf

European Energy and Transport in Figures. Statistical pocketbook 2010. http://ec.europa.eu/energy/publications/statistics/doc/2010_energy_transport_figures.pdf#pagemode=bookmarks

External and intra-European Union trade 2002-07 Eurostat Pocketbooks, 2009. edition

Fodor László [2010]: Az Európai Unió klíma-energiacsomagja in: Klímaváltozás és jog, nyilvános kutatási jelentés, pp. 1-21. Bp., 2010, EMLA Egyesület

Forman Balázs [2004]: Külső források és belső piacok az Európai Unió energiapolitikájában, Politikatudományi Szemle 13. évf. 4. szám

Gálik Zoltán [2006]: A közös európai külpolitika elmélete. A neoföderalizmustól a külpolitikai döntéselméletig. PhD értekezés, BCE, Budapest. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/15/1/galik_zoltan.pdf

Gazdag Ferenc [2005]: Európai integráció és külpolitika, Osiris Kiadó, Budapest

Geden, Oliver, Marcelis, Clémence, Maurer, Andreas [2006]: Perspecitves for the European Union's External Energy Policy: Discourse, Ideas and Interest sin Germany, the UK, Poland and France Working Paper FG1, 2006/17, SWP (Stiftung Wissenschaft und Politik) Berlin

Geopolitics of EU energy supply, EurActive, 10 January 2007., Updated: 29 January 2010.

Gilpin, Robert [2004]: Nemzetközi politikai gazdaságtan, BUCIPE Budapest

Grinberg, Ruszlán Szemjonovics[2006]: Oroszország, az Európai Unió és a FÁK. Az együttműködés problémái és távlatai. Fejlesztés és Finanszírozás, 2006/1. 42-52.

Haghighi, Sanam Salem [2007] Energy Security. The External Legal Relations of the European Union with Major Oil- and Gas-Supplying Countries. Hart Publishing, Oxford and Portland

Hegedűs Miklós [2004]: Az energiapolitika főbb irányai a világon és Magyarországon 2004/1., 3-13.

Hegedűs Miklós [2007]: Energiapolitika: az Európai Unió és Magyarország Az Elemző 2007/1.

Horváth Jenő [2004]: Az európai integráció története: 1945-2003 in: Blahó András (szerk.): Európai integrációs alapismeretek, AULA, Budapest.

International Energy Agency [2007]: World Energy Outlook 2007. Párizs

International Energy Agency [2007]: Key World Statistics 2007. Párizs

Iván Gábor [2006]: A lisszaboni stratégia in: Marján Attila [2006]: Az Európai Unió gazdasága, HVG Kiadói Rt., Budapest

Joint Declaration, EU-Russia Summit Paris, 30/10/2000 http://ec.europa.eu/external_relations/russia/summit_30_10_00/statement_en.htm

Joint Declaration of the State Parties regarding the Agreement on the Nabucco project, done in Ankara, Turkey on 13 July 2009. http://www.kulugyminiszterium.hu/NR/rdonlyres/66C11FDC-3B67-45F4-867D-51F6B05885A1/0/090714_nabucco_joint_declaration.pdf

Joint Press Statement on enhancing energy cooperation between the EU, Turkey, the Mashreq countries and Iraq http://delirq.ec.europa.eu/ar/documents/Joint%20Statement_5th%20May2008_%20Brussels.pdf

Joint Statement Of the African Union Commission (AUC) and the European Commission (EC) On the Implementation of the Africa-EU Energy Partnership Addis Ababa, Ethiopia, 08 September 2008

De Jong, Jacques – van der Linde, Coby: EU Energy Policy in a Supply-constrained World, European Policy Analysis, Swedish Institute for European Policy studies (Sieps), October, Issue 11- 2008.

De Jong, Jacques [2009]: Energy Supply & Security in the CS-EU region (konferencia anyag) REKK Workshop Budapest 29 October 2009

Kaderják Péter- Peter Cameron – Tóth András István[2007]: Egyoldalú földgázimport-függőség: egy új energiaellátás biztonsági kérdés Európa számára Pro Minoritate, 2007/ősz-tél

Kaderják Péter [2009]: Energiapolitika – a 2008. év fejleményei in: Közpolitika, Budapest, 994-1013.

Kemény László[2006]: A globálisan integrált világ energetikai problémái, Európai Tükör 2006/3.

Kende Tamás-Szűcs Tamás-Jeney Petra (szerk.) [2007]: Európai közjog és politika, Complex Kiadói Rt. Budapest

Kengyel Ákos-Palánkai Tibor [2004]: A gazdasági integráció fejlődési szakaszai, az EU-országok makrogazdasági helyzetének alakulása in: Blahó András (szerk.): Európai integrációs alapismeretek, AULA.

Kiss J. László: A külpolitikától az EU-politikáig, avagy a külpolitika-kutatás új napirendje in: Gazdag Ferenc, Kiss J. László (szerk.) Magyar külpolitika a 20. században

Kozma, Ferenc: A gazdasági integráció „fizikája" (Adalékok a regionális érdekközpontok létrejöttéhez) Pénzügyi Szemle, 2004/3.

Lesourne, Jacques [2008]: External Energy Policy of the European Union http://www.ifri.org/files/Energie/External1.pdf in: Lesourne, Jacques (ed): The External Energy Policy of the European Union, IFRI, Paris 2008.

Van der Linde, Coby: Turning a Weakness into a Strength, IFRI 2008

Lisszaboni szerződés 2007.12.17. HU Az Európai Unió Hivatalos Lapja C 306/47 http://eur-lex.europa.eu/hu/treaties/index.htm#founding konszolidált szöveg: http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/66ECAE98-E47C-4423-9108-F60DD0D79F08/0/071212EUSZ_EUMSZ_konszolidalt_szoveg.pdf

Ludvig Zsuzsa [2004]: Oroszország és a kibővült Európai Unió gazdasági kapcsolatai. Közeledés vitákkal lassítva. Közgazdasági Szemle, LI. évf., 2004. szeptember (849–869. o.)

Ludvig Zsuzsa [2006]: Az Európai Unió és Oroszország energiadialógusa, VKI Műhelytanulmányok 2006. 75. szám

Marján Attila [2006]: Az Európai Unió gazdasága, HVG Kiadói Rt., Budapest

Matlary Janne Haaland[1999]: Energiapolitika : A nemzetitől egy európai keretig? In: Politikák születése az Európai Unióban, 1999. 53-74.

McGowan, Francis [2008]. 'Can the European Union's Market Liberalism Ensure Energy Security in a Time of Economic Nationalism"', Journal of Contemporary European Research, Vol. 4, No. 2, pp. 90-106.

Meisel Sándor [2009]: Keleti partnerség. Hogyan? Tovább? VKI 2009. május 10. www.vki.hu

Memorandum of Understanding Between the Government of Iraq and the European Union on Strategic Partnership in Energy, Baghdad 18 January 2010. http://ec.europa.eu/energy/international/bilateral_cooperation/doc/iraq/2010_01_18_iraq_mou_en.pdf

Memorandum on an Early Warning Mechanism in the Energy Sector within the Framework of the EU-Russia Energy Dialogue

Munkácsy Gyula [2006]: Olaj-vezérelte gazdasági expanzió Oroszországban Fejlesztés és Finanszírozás 2006/4.

Orbán Anita [2011]: Az európai földgázpiac beszerzési forrásainak diverzifikációja Európai Tükör 2011/4., 54-61.

Oroszország ismét nagyhatalom? Népszabadság, 2006. január 30.

Nabucco: a főszerep mostantól a magáncégeké 2009. július 13. http://www.hirado.hu/Hirek/2009/07/13/12/Nabucco_a_foszerep_mostantol_a_magancegeke.aspx

Natorski, Michal - Herranz Surralés, Anna [2008]: Securitizing Moves To Nowhere? The Framing of the European Union's Energy Policy, Journal of Contemporary European Research, Vol. 4, No. 2, pp. 71-89.

Palánkai Tibor [1991]: Energia és világgazdaság AULA, Budapest

Palánkai, Tibor [2004]: Az Európai integráció gazdaságtana, Aula Budapest

Palánkai Tibor [2007]: Az integráció gazdasági mozgatórugói in: Kende Tamás - Szűcs Tamás-Jeney Petra (szerk.): Európai közjog és politika, Complex Kiadói Rt.

Pálfiné Sipőcz Rita [2009]: Kényes egyensúly. Az Európai Unió és Oroszország energetikai kapcsolatai. Európai Tükör 2009. március

Pálfiné Sipőcz Rita [2010a]: Az EU külső energiafüggősége mint kohéziós erő? Európa Újragondolása Műhelytanulmányok, 2010 http://www.uni-corvinus.hu/fileadmin/user_upload/hu/tanszekek/kozgazdasagtudomanyi/tsz-vilgazd/2009-2010/PHD/Sipocz_Rita_tanulmanya__2010.pdf

Pálfiné Sipőcz Rita [2010b]: Importfüggőség és integráció az Európai Unió energiaügyi együttműködésben. Európai Tükör 2011.április

Percival, Bas R.[2008]: The Risk of Energy Securitization on the Eurasian Continent, Clingendael briefing papers, July, 2008.

Renner, Stephan [2009]: The Energy Community of Southeast Europe: A neo-functionalist project of regional integration, European Integration Online Papers Vol. 13., 25.2. 2009.

Romsics Gergely [2007]: Az amerikai külpolitika – két perspektívában *Republikon* – Budapest Centre of Foreign Policy

Röder- Delgado-Friederiszick [2007]: Energy: Choices for Europe, Breugel Blueprint Series http://aei.pitt.edu/8376/01/BP_energy.pdf

Simai Mihály [2004]: Globalizáció és regionalizálódás a XXI. század elején in: Blahó András (szerk.): Európai integrációs alapismeretek, AULA, Budapest.

Sipőcz Rita: Az európai integráció, mint gazdaság- és társadalomszervezési modell in: Bóka Éva (szerk.): Czékus Bálint–Domonkos Endre–Gery Klára–Sipőcz Rita: Európa újragondolása, Grotius e-könyvtár 2008. http://www.grotius.hu/doc/pub/YMTUPI/65%20európa%20újragondolása.pdf

Sz. Bíró Zoltán [2003]: Az önálló Oroszország Európa-politikája RUBICON 2003. 14. évf. 3-4. szám

Szemerkényi Réka [2005]: Piac vagy politika: európai energiabiztonsági koncepciók, Külügyi Szemle, 2005/3-4. 176-203.

Szemerkényi Réka [2007]: Túlélő múlt? A hidegháború velünk élő energiabiztonsági tapasztalatai. Külügyi Szemle, 2007. tavasz, 34-52.

Szemerkényi Réka [2007]: Energiaválság, energiapolitika. Egy dilemma történeti gyökerei, Kommentár 2007/3. 17-33.

Szerződés az Energiaközösség létrehozásáról HL 198/18 2006.7.20. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:198:0018:0018:HU:PDF

Taylor, Paul [2008] The End of European Integration, New York, Palgrave

The Summary of the Energy strategy of Russia for the Period of up to 2020, Ministry of Energy of the Russian Federation, Moscow, 2003.

U.S. Energy Information Administration, Country Analysis Briefs – Russia http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/NaturalGas.html

Vajda György [2005]: Energiaellátás és globalizáció Energiagazdálkodás 2115. 46. évf. 2. sz. 3-8.

Varró László: Az Európai Unió energiapolitikája in: Marján Attila (szerk.): Az Európai Unió gazdasága, HVG Kiadói Rt., Budapest, 2006. 491-502.

Varró László [2007]: Az energiaellátás biztonsága és a magyar külpolitika Külügyi Szemle 2007. tavasz

Weiner Csaba [2007]: Rövid helyzetkép Oroszországról a 2000-es évek közepén, MTA VKI 2007. január 9.

Weiner Csaba [2010]: Oroszország fejlődésének néhány tendenciája, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Kihívások, 197. sz., 2010. szeptember.

Westphal, Kristen [2007]: Liberalizálva, monopolizálva, rögzítve in: Külügyi Szemle 2007. tavasz, Folyóiratszemle, szerző: Joób Kristóf)

Youngs, Richard [2007]: Europe's external energy policy: between geopolitics and the market, FRIDE. http://www.fride.org/publication/295/europes-external-energy-policy-between-geopolitics-and-the-market

Zádor Márta [2006]: Energiapolitika, energiabiztonság és versenyképesség az OECD térségben, Bővülő Európa 2006. II. negyedév (26. szám) 66-97.